

เรื่องย่อ แก่นเรื่อง และข้อคิดเห็นที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์บทละครพูด

3.1 เรื่องย่อ

เนื้อเรื่องโดยย่อของบทละครพูดร้อยแก้วภาษาไทย พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 21 เรื่อง ที่ผู้เขียนศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีในลำดับต่อไป ผู้เขียนไคร่บทความยาวของบทละครแต่ละเรื่อง ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์เท่าที่ผู้เขียนจะค้นคว้าได้ และถ้าพระราชนิพนธ์เรื่องใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระนามแฝง ผู้เขียนไคร่ระบุพระนามแฝงที่พระองค์ทรงใช้สำหรับเรื่องนั้น ๆ ไว้ด้วย

กลแตก

พระนามแฝง

ศรีอยุธยา

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์

ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2462

ความยาว

4 องค์กร

เรื่องย่อ

คาราราดูกสาวพระวิสุตรพานิชรักใคร่อยู่กับหลวงสิทธิศุภการ แต่เมื่อราชการส่งหลวงสิทธิศุภการไปศึกษาที่ยุโรป คาราก็ถูกบังคับให้แต่งงานกับหลวงวิศาลวิธานกร เพราะพระวิสุตร ๆ พอใจในฐานะการเงินของหลวงวิศาล ๆ คาราก็ไม่มีความสุขเพราะหลวงวิศาล ๆ เป็นคนเจ้าชู้มีทั้งภรรยาเก่า และยังติดต่อกับผู้หญิงอื่น ๆ อีกหลายคน ผู้หญิงที่หลวงวิศาล ๆ พอใจมาก คือ นางสาวพิมพ์ ศุภนาม น้องสาวของหลวงสิทธิศุภการ หลวงวิศาล ๆ จึงอยากจะทำเหตุหย่ากับคารา และได้ปรึกษากับหลวงประดิษฐ์ประชาธิกรณ์ เมื่อคาราไม่สามารถจะทนอยู่กับหลวงวิศาล ๆ อีกต่อไปได้จึงขอให้หลวงสิทธิ ๆ พาไปอยู่กับตน แต่พระเพทราชาเสด็จเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ไม่ถูกต้อง เพราะคารายังไม่ได้หย่าขาดจากหลวงวิศาล ๆ จึงให้คาราไปพักอยู่กับนางเกศ มิตรจิต ป้าของพระเพท ๆ ก่อน เมื่อหลวงวิศาล ๆ ผิดหวังจากการที่จะ

จับวาคารามีความสัมพันธ์กันคู่สาวกับหลวงสิทธิ ฯ เพื่อจะได้หย่าขาดกับคาราโดยไม่ต้องฟ้องร้อง หลวงวิศาล ฯ จึงฟ้องพระเทพ ฯ ในฐานะที่เป็นคู่กับคาราแทน แต่ศาลยกฟ้อง เพราะคำให้การของนางเกดทั้งไคว่า จำเลยไม่มีโอกาสที่จะเป็นคู่กันได้ เมื่อการกับหลวงวิศาล ฯ หย่ากันแล้ว คาราได้ไปพักอยู่กับขุนประกาศิจการผู้เป็นน้าก่อนการแต่งงานกับหลวงสิทธิ ฯ และหลวงวิศาล ฯ ต้องผิดหวังจากการขอพิมพ์แต่งงาน เพราะพิมพ์ารักอยู่กับพระเทพราชแล้ว

แกแค้น

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2457

ความยาว 1 ชุด

เรื่องย่อ

เมื่อพระประเสริฐไม่ตรีกลับจากไปรับราชการต่างประเทศ จึงทราบว่าพระวิเศษ ภัยการ ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทและเป็นผู้ที่พระประเสริฐ ฯ ได้ฝากให้ช่วยดูแลแม่สายหยุดคนรักของพระประเสริฐ ฯ นั้น ได้แต่งงานกับแม่สายหยุดแล้ว พระประเสริฐ ฯ จึงคิดแก้แค้น โดยไปหาพระวิเศษ ฯ และบังคับให้พระวิเศษ ฯ เลือกรับประทานยาเม็ดหนึ่งจากยาสองเม็ด ซึ่งเป็นยาพิษเม็ดหนึ่ง ขณะที่พระประเสริฐ ฯ จะกลับจากบ้านพระวิเศษ ฯ นั้น พระประเสริฐ ฯ ได้ยื่นเสียงแม่สายหยุดคุกคามใจอย่างเอะอะ พระประเสริฐ ฯ จึงถือใจที่คนมีใจหญิงปากกรายเช่นนี้ มาเป็นภรรยา และได้บอกความจริงให้พระวิเศษ ฯ ทราบว่ายาที่บอกว่าเป็นยาพิษนั้น คือแป้งธรรมดา และเป็นพี่พระประเสริฐ ฯ นำมาสู่พระวิเศษ ฯ นั้น ที่แท้ก็อตะเถียงจุกบุตร ซึ่งพระประเสริฐ ฯ ซ้อมมาฝากพระวิเศษ ฯ และพระประเสริฐ ฯ ได้ขอโทษที่แต่แรกตนได้ตั้งใจที่จะทำให้พระวิเศษ ฯ ตกใจ เพื่อเป็นการลงโทษคนที่ต้องได้รับความเจ็บใจ

ขนมสมกับน้ำยา

ละครพูดสมัยใหม่องค์เดียว ¹

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 1 องค์

เรื่องย่อ

หลวงวิจิตรอักษร เป็นชาวบ้านนอกมีภรรยาเป็นนางละคร หลวงวิจิตร ฯ กลัวภรรยา มาก จนเป็นที่เฝ้าเซ่เข้ในหมู่เพื่อนฝูง หลวงวิจิตร ฯ อยากให้ภรรยาเลิกอาชีพการแสดงแต่ก็ไม่ เป็นผลสำเร็จ นายจันมีชื่อ หุมแพเห็นตัวอย่างการอยู่กินแบบคู่ของหลวงวิจิตร ฯ แล้ว ก็ปรารภ

¹ นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า เป็น "ละครพูดสมัยใหม่ องค์เดียว" ยังทรงมีหมายเหตุไว้ว่า

"ละครพูดเรื่องนี้เกิดขึ้นโดยความมุ่งหมายให้จูนำกระต๊าม "กฤตสมิต" มากกว่าอย่างอื่น, เพราะฉะนั้นผู้แต่งไม่รับประกันว่าจะออกโรงสนุกได้ แต่ถ้าผู้ใดปรารถนาจะเล่นผู้แต่งก็ไม่ขัดขวาง เป็นแต่ขอบอกกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ใดเขาว่าไม่สนุกละก็ผู้แต่งไม่ขอรับผิดชอบเป็นอันขาด"

ดังนั้นบทละครเรื่องนี้จึงมีข้อสังเกตในค่านที่แตกต่างกับบทละคร เรื่องอื่นในรายละเอียด คอไปนี้ คือ

1. ลักษณะตัวละคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายลักษณะตัวละครอย่างละเอียด เช่น นีวคล้าม ตาพอง น่องทุ ร้างเล็ก นีวขาว รูปงาม และยังมีภาพเขียน ประกอบ อาจจะเป็นเพราะว่าเมื่อทรงตั้งพระทัยจะแต่งขึ้นเพื่อให้อ่าน ก็ทรงเกรงว่าผู้อ่านจะ ไม่ได้ภาพเท่าที่จะชมจากการแสดง จึงทรงบรรยายให้ละเอียดจนผู้อ่านจะพอเห็นภาพพจน์เอง ได้ หรืออาจจะเป็นเพราะว่าทรงตั้งพระทัยจะให้อ่าน ไม่ได้ตั้งพระทัยจะให้แสดงละคร จึงทรง บรรยายอย่างละเอียดได้ เพราะถ้าจะทรงบรรยายอย่างละเอียดกำหนดลักษณะตายตัวลงไป อาจจะทำให้หาตัวละครได้ไม่ตรงกับลักษณะที่ทรงบรรยายไว้ทุกข้อก็ได้

2. มีการใช้เครื่องหมายวรรคตอนอย่างละเอียดอาจจะเป็นเรื่องที่ตั้งพระทัย จะให้ลงหนังสือ.

กับหลวงภิรมย์ฤดีว่า นี่ก็สาเหตุที่ทำให้คนไม่ยอมมีครอบครัว หลวงภิรมย์ ๗ จึงอวดว่าตน
มีภรรยาที่อยู่ในถ้อยคำ เพราะแม่สร้อยตกอยู่ในที่เสียเปรียบเนื่องจากได้พลาดท่ายอมเสียตัว
แก่หลวงภิรมย์ ๗ ก่อนการสู้ขอและแต่งงานตามประเพณี เติญแม่สร้อยไถยนิ่งจึงโกรธและทำให้
หลวงภิรมย์ ๗ เจ็บใจ โดยบอกว่าเคยรักใคร่กับชายผู้หนึ่งจนมีลูกแก้วหนึ่งคน เมื่อหลวงภิรมย์ ๗
บังคับให้บอกชื่อ แม่สร้อยไม่ยอมและขู่ว่าจะออกจากบ้านไป หลวงภิรมย์ ๗ ขอร้องให้แม่สร้อย
อยู่ต่อไป แม่สร้อย ๗ จึงขอให้หลวงภิรมย์ ๗ สัญญาว่าจะไม่คุยอวดเพื่อนฝูงอีก ทั้งสองจึงตก
ลงกันได้เพราะยังมีความรักต่อกันอยู่ และแม่สร้อย ๗ ได้เปิดเผยในตอนท้ายว่า ผู้ที่หลอนได้
คบก่อนแต่งงานจนมีลูกด้วยกันนั้น คือ หลวงภิรมย์ฤดีนั่นเอง

ความคืบมีไชย

พระนามแฝง

พระขรรค์เพชร

ความยาว

3 ชุด

เรื่องย่อ

ความลับของเสือป่ารั่วไหลไปจากโรงเรียนราชเสวก ว่าที่นายหมวดตรีจรูญได้
สงสัย นายสวัสดิ์ นักเรียนเสือป่าผู้หนึ่ง โดยมีเหตุผลว่า นายสวัสดิ์คงจะนำไปบอกแก่พระ-
พิพิธพัฒนกร บิดาของแม่สายหยดคนรักของนายสวัสดิ์ และเมื่อนักเรียนนายร้อยไปซ้อมรบที่
เมืองหัตถินบุรีปรากฏว่าได้มีคนร้ายลอบเข้ามาสืบราชการลับในคืนวันหนึ่ง ทั้งยังได้ยิงนาย
ทหารผู้หนึ่งบาดเจ็บ คนร้ายหนีรอดไปได้ เมื่อพลเสือป่าที่อยู่ในเหตุการณ์นั้นยืนยันว่าคนร้าย
แต่งชุดนักเรียนเสือป่า จึงมีการ เรียกตรวจจำนวนนักเรียนเสือป่า ปรากฏว่าขาดนายสวัสดิ์
ไปคนเดียว ครั้นเมื่อนายสวัสดิ์กลับมาและถูกสอบสวนก็กลับมิดบังข้อความบางตอนไว้ ชวนให้
น่าสงสัยยิ่งขึ้น แต่ในที่สุดแม่สายหยด ซึ่งอยู่ในครอบครัวของพระพิพิธ ๗ ซึ่งนายกองเอก
พระยากำแหงทรงค ผู้บัญชาการกองเสนารักษาทระองค์เชิญไปยังค่ายซ้อมรบด้วยได้มาหา
พระยากำแหง ๗ และได้เปิดเผยสาเหตุที่นายสวัสดิ์ไม่ได้อยู่ในค่ายเพราะระหว่างเวลานั้น
นายสวัสดิ์ได้ไปผายเรือ เล่นกับต้นอ้อทั้งหลวงกำจัตพรชน ปลัดกรมแผนกฝึกสอน กรมกองตะแวน
และตำรวจภูธรได้สืบจับคนร้ายได้ ปรากฏว่าเป็นนายจอนแพรงกัญญ์ เคยเป็นนักเรียนเสือป่า แต่มี

ความผิดโค่นไล่ออกไป นายสวัสดิ์จึงพนมมทิน

หมายเหตุ ลครพูดเรื่องนี้ได้แต่งขึ้นให้นักเรียนนายร้อยชั้นมัธยมแรกเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 127 เป็นครั้งแรกในการฉลองธงไชยเฉลิมพล ที่ได้รับพระราชทานใหม่ในงานรัชมังคลาภิเศก

จัดการรับเสด็จ

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2456

ความยาว 1 ชุด

เรื่องย่อ

พระยาศรีบุรีรมย์ ผู้ว่าราชการเมืองศรีภิรมย์ได้รับโทรเลขจากปากน้ำโพ ว่าเจ้านายพระองค์หนึ่งซึ่งเสด็จไปนครสวรรค์จะเสด็จมาประทับที่เมืองศรีภิรมย์ด้วย พระยาศรีบุรีรมย์จึงเตรียมการรับเสด็จอย่างเต็มที่ เพราะคิดว่านอกจากจะเป็นเจ้านายแล้ว ยังเป็นผู้ที่เพิ่งเสด็จกลับจากยุโรปอีกด้วย แต่เรื่องกลับกลายเป็นว่า พระยาศรีบุรีรมย์เตรียมการเกิน เพราะผู้ส่งโทรเลข คือ นายชั้นน้องภรรยาเก่าของพระยาศรี ฯ ที่ต้องการจะแกล้งแทนที่สาวคนที่ถูกพระยาศรี ฯ ทิ้งไป เมื่อรู้ความจริงพระยาศรี ฯ โมโหมาก แต่จะทำอะไรนายชั้นไม่ได้ เพราะโทรเลขนั้นไม่ได้ลงชื่อผู้ส่ง แต่พระยาศรี ฯ เข้าใจเอาเองว่าผู้ส่งคงเป็นเทศา ฯ หรือปลัดเทศา ฯ และถ้าเรื่องจัดการรับเสด็จเกินนี้แพร่หลายไปผู้ที่จะได้รับความอับอายขายหน้าก็คือพระยาศรี ฯ นั่นเอง

"เจ้าขา, สวรรค์ ! "

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 1 ชุด

เรื่องย่อ

นายร้อยตรีเจริญ วัฒนานนท์ จะแต่งงานกับนางสาวสงวน ชลโยธิน บุตรีนายพันโท พระพิทักษ์ยุทธวินัย ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน พระพิทักษ์ ๗ เป็นนายทหารที่เคร่งระเบียบวินัยมาก ถาพหารผู้ใดแต่งพลเรือนจะต้องถูกขัง 3 วัน นางสาวสงวนอยากเห็นนายร้อยตรีเจริญแต่งชุดพลเรือนบ้าง พอดีกับได้โอกาสที่พระพิทักษ์ ๗ ตีตราทหารต้องกลับบ้านค่ำ นางสาวสงวนจึงนึกให้นายร้อยตรีเจริญแต่งพลเรือนมาหา นายร้อยตรีเจริญต้องใช้วิธีเล็ดลอดเพื่อไม่ให้สาร์วัดเห็นและซำร้ายพระพิทักษ์ ๗ กลับบ้านก่อนกำหนด เพราะการประชุมเลื่อนไปเป็นวันอื่น นายร้อยตรีเจริญจึงต้องแสร้งทำเป็นไขคลุมผ้าเพื่อพระพิทักษ์ ๗ จะได้ไม่เห็นเครื่องแต่งกาย ระหว่างนั้นนางสาวสงวน นางสาวนฤมล ก็ช่วยกันจัดหาเครื่องแต่งกายทหารของพระพิทักษ์ ๗ มาให้แต่ง แต่มีไม่ครบ ซาคหมวกและรองเทำ จึงต้องให้เถอ พหารรับใช้ไปเอาจากโรงพหาร และต้องทำอุบายใส่หมวกในซำมซำวคมเข้ามา ซึ่งพระพิทักษ์ ๗ จับได้ แต่เมื่อสาร์วัดเข้ามาสืบถำมถึงนายร้อยตรีเจริญ เพราะนายสืบเออเถอไก้แจ้งว่าเป็นผู้แต่งพลเรือน พระพิทักษ์ ๗ ก็ได้ช่วยเหลื่อแ่ก่สงสัยสาร์วัด

หมายเหตุ ในบทละครระบุไว้ว่า "ละครชุดชุดเดียวอย่างถถก สำหรับพหารเลน"

ฉวยอำนำจ

พระนามแฝง ศรีอยุธยา /

ความยาว 1 องกั

เรื่องย่อ

บุคคลคณะหนึ่งรวมกันเป็น "คณะภูซำติคอโรเนี่ยน" เพราะไม่พอใจการปกครองของคณะเสนาบดี และการเอารักเอาเปรียบของพวกเศรษฐีที่มีเสียงขำงมำกในรัฐสภา ทั้งยังมีพวก

ยิวคอยจะแทรกแซงอีกด้วย "คณะกษัตริย์คออโรเนี่ยน" จึงได้จัดประชุมลับขึ้น ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ในกรุงคิยารา นครหลวงแห่งประเทศคออโรเนี่ยน เพื่อพิจารณาว่าในการที่จะคิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น จะตั้งรูปขึ้นใหม่เป็นริบลิคหรือจะคงเป็นราชาธิปไตยอยู่ตามเดิม สมเด็จพระเจ้าวิกตอร์ ราชานแห่งคออโรเนี่ยนปลอมพระองค์เป็นนายพันโทคาสะเรจิส เข้าร่วมประชุมด้วย พระองค์ได้มีโอกาสชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เลวร้ายในการปกครองว่า เป็นเพราะชนกลุ่มใด และพวกเสนาบดีก็กำลังจะปลดพระเจ้าวิกตอร์ เพราะพระองค์ก็คดขวางการทำงานของเสนาบดี สัมมารโค สมาชิกคนหนึ่งของ "คณะกษัตริย์คออโรเนี่ยน" เป็นได้ศึกษาจากพวกยิวรักปืนจะยิงมะสิลียอนกรรมการคนหนึ่ง เมื่อเป็นที่เปิดเผยแล้วว่าตนคือใคร แต่พระเจ้าวิกตอร์ป้องกันไว้ ทั้งพระองค์ยังช่วยเหลือ "คณะกษัตริย์" เมื่อรัฐบาลส่งทหารมาจับกุม "คณะกษัตริย์" จึงตกลงที่จะเป็นกำลังให้พระเจ้าวิกตอร์ปราบบรรดาทรชนต่อไป

หมายเหตุ ทรงพระราชนิพนธ์ทละครเรื่องนี้เพื่อให้เสียป่าเลน ณ. ค่ายบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ออกโรงครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466¹

นอย อินทเสน

พระนามแฝง พระชรรค์เพชร

ความยาว 3 ชุด

เรื่องย่อ

หลวงราชภักดีจาร์ญต้องการแต่งงานกับแมมาไลย ลูกสาวหลวงวรเวสวิสิฐและแม่ มลิเศรฐฐี จึงขอให้พระสมานบริกรช่วยเหลือในการติดต่อ แต่ไม่สำเร็จ เพราะหลวงวรเวสฯ และแม่มลียังไม่พอใจ แม่มลียุมีใจในความเป็นผู้อยู่ในตระกูลสูงของตนจึงต้องการที่จะมีลูกเขย เป็นเจ้า หลวงราชภักดีจาร์ญจึงคบคิดกับพระสมานบริกรให้ นอย อินทเสน เสมียนของ

¹ เจลา ไชยรัตน์ บทความเรียงเรื่องพระราชนิพนธ์ทละครชุดในรัชกาลที่ 6, (พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร, 2510), พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร.เจลา ไชยรัตน์ 16 เมษายน 2510, หน้า 15.

พระสมานบริกรปลอมเป็นเจ้าราชบุตร เชียงราย แล้วพาไปติดต่อกับครอบครัวหลวงวรวงศ์ ๗ จนรักใคร่กับแม่มาลัย หลวงวรวงศ์วิสิฐและแม่ลิ้มพอใจมากที่จะไถ่ลูกเขยเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ เมื่อหลวงวรวงศ์ที่จรัญทราบข่าวคนหมกหวังในตัวแม่มาลัยแล้ว จึงเปิดเผยว่าเจ้าราชบุตร นั้น คือ เสมียนของพระสมานบริกร หวังจะให้หลวงวรวงศ์วิสิฐและภรรยาต้องผิดหวังและอับอาย น้อย อินทเสน ถูกหลวงวรวงศ์ ๗ ขับไล่ออกจากบ้าน พอที่พระยารามฤทธิไกรเจ้าหลวงประจำ นคร เชียงรายมาถึง และบอกความจริงว่า น้อย อินทเสน คือเจ้าราชบุตร พระสมานบริกรจึง ไถ่ลาคนแสร้งบอกเรื่องเพื่อลวงใจหลวงวรวงศ์ ๗ และภรรยา เมื่อหลวงวรวงศ์ ๗ และแม่ ลิ้มทราบความจริงก็รีบยกแม่มาลัยให้เจ้าราชบุตร เชียงราย

หมายเหตุ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คำนำของบทละครพูด ภาษาอังกฤษ เรื่อง The Earl of Claverhouse ซึ่งพระองค์ทรง พระราชนิพนธ์โดยใช้พระนามแฝงว่า SRI AYUDHYA

Note. This play was originally written in Siamese and has been produced on several different occasions under the title of "Noy Indasen," and the present English version has been prepared by the author himself.

บ่วงมาร¹

พระนามแฝง

ศรีอยุธยา

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์

ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458

ความยาว

4 ชุด

¹ เรื่องบ่วงมารนี้ในชั้นแรกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ชื่อเรื่องว่า เกลือแก่ ดังที่ปรากฏตามต้นฉบับพระราชนิพนธ์ แต่ต่อมาภายหลังจึงทรงเปลี่ยนชื่อเรื่องเป็น บ่วงมาร.

เรื่องย่อ

พระพิมลเมธีเป็นพ่อม่ายมีบุตรคนหนึ่งชื่อ สังวาลย์ พระพิมล ฯ รับแม่สลัมมาเลี้ยงดูในฐานะภรรยา ทั้ง ๆ ที่แม่สลัมเคยมีสามีมาแล้วหลายคน แต่ไม่เคยอยู่กับผู้ใดไค้นานทั้งยังไค้ชื่อว่าเป็น "กากีสมีใหม่" แต่พระพิมล ฯ มีความเชื่อว่าถ้าผู้หญิงใดเป็นภรรยาคนเดียวของผู้ชายคนใดคนหนึ่ง และไค้รับความรักใคร่ทูลถนอมให้ถูกต้องแล้วจะไม่ประพฤติกบให้เสียหาย สังวาลย์ไค้รู้จักและชอบพอกับนายร้อยเอกหลวงยงยุทธชาติ ผู้ซึ่งเป็นสามีเก่าของแม่สลัม ซึ่งไค้เลิกร้างกันเพราะแม่สลัมหนีตามกันไป แต่แม่สลัมกลับบอกพระพิมล ฯ ว่าหนีไปเพราะไม่สามารรถจะทนอยู่กับหลวงยง ฯ ไค้ พระพิมล ฯ จึงรังเกียจหลวงยง ฯ ต่อมาแม่สลัมประพฤตินอกใจพระพิมล ฯ ลอบติดต่อกับนายเปรม จนถึงกับนัดหมายจะหนีตามกันไป หลวงยง ฯ ทราบข่าวจึงมาชักขวางเพื่อป้องกันเกียรติยศของพระพิมล ฯ แต่แม่สลัมกลับไค้สรวลว่าหลวงยง ฯ มาเกี่ยวพาราไค้ตน พระพิมล ฯ จึงไลหลวงยง ฯ ออกจากบ้าน และในคืนนั้นเองแม่สลัมไค้หนีตามนายเปรมไป และเขียนจดหมายสารภาพความจริงทั้งหมด พระพิมล ฯ จึงรู้สึกตัว และเข้าใจหลวงยงยุทธชาติ จึงเต็มใจที่จะให้แต่งงานกับสังวาลย์

ผู้บรรยาย

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 1 อก

เรื่องย่อ

พระยาอารักษ์ราชากร เป็นคนสุรุษร้ายและติดการพนันมีหนี้สินมาก ไค้ขอให้พระยาพิศิษฐ์ไค้ช่วยเหลือเรื่องการทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ พระยาพิศิษฐ์ ฯ รับปากจะช่วยเท่าที่อยู่ในขอบข่ายอำนาจหน้าที่ของท่าน และไค้บอกให้พระยาอารักษ์ ฯ ทราบว่าท่านไม่พอใจกับการที่พระยาอารักษ์ ฯ จะให้แม่สาวรายนองภรรยาพระยาอารักษ์ ฯ มาติดต่อกับท่าน พระยาอารักษ์ ฯ หมกหนทางจึงคิดอุบายยกยอกเงินหลวง โดยทำเป็นผู้อุปถัมภ์ขึ้นบ้านในวันขึ้นพระยาพิศิษฐ์ ฯ ซึ่งไค้เคยอุยชวนพระวิเชียรชโยคมมาควย พระยาพิศิษฐ์ ฯ และพระวิเชียร ฯ ไค้พบพิรุชเรื่องผงริมหน้าต่าง ยาเบื่อในอาหาร และจากกำบอดเฒ่าของพระยาอารักษ์ ฯ และปองคนรับใช้จึงทำให้สอบสวนไค้ว่าใครคือผู้อุปถัมภ์

โพงพาง

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2458 ลงพิมพ์ในหนังสือ
สมุทรรสาร ประจำเดือนพฤษภาคม เล่มที่ 17 พ.ศ. 2459

ความยาว 1 องก์

เรื่องยาว

นายพลเรือโท พระยาสมุทรโยธิน ผู้บังคับการ เรือรบหลวงพระนเรศวร ได้เชิญ
พระวิสุตร์พานิชไปร่วมรับประทานเลี้ยงบนเรือรบ พระวิสุตร์ ฯ ต้องการความลับของกอง
ทัพเรือ ได้พยายามเลียบเคียงถามจากพระยาสมุทร ฯ แต่ก็ไม่ไฉนล ภายหลังพระวิสุตร์ ฯ
จึงได้เจรจากับนายเรือเอก หลวงเขี้ยวชลาธารว่าจะยกหนี้สินที่บิดามารดาของหลวงเขี้ยว ฯ
กู้ยืมไป ถ้าหลวงเขี้ยว ฯ จะให้กู้ยืมเงินให้คืนชั้โก๊ะที่เก็บเอกสารที่พระวิสุตร์ ฯ ต้องการ
แต่หลวงเขี้ยว ฯ ไม่ตกลงและโต้ตอบสู้กัน พระยาสมุทร ฯ เข้ามาท้าม พระวิสุตร์ ฯ จึงใส่
ความหลวงเขี้ยว ฯ ว่าหลวงเขี้ยว ฯ คิดร้ายต่อพระยาสมุทร ฯ โดยการลอบพบปะกับกษัตริย์
สมุทร ฯ แต่สายหยุกบุตรพระยาสมุทร ฯ ได้รู้แจ้งว่า หลวงเขี้ยว ฯ พยายามในตัวเอง และได้
ติดต่อกับกษัตริย์สมุทร ฯ เพื่อขอให้ช่วยเหลือ นายประมุข มีนางกูด ได้จัดคืนชั้โก๊ะเอกสาร
ของพระยาสมุทร ฯ และขโมยเอกสารซ่อนไว้ในกระเป๋าลูกและซ่อนพระวิสุตร์ ฯ หนีจากเรือ
แต่ทหารยามขวางไว้จึงต่อสู้กัน เมื่อถูกชั้โก๊ะวางจนใกล้เวลาที่ระเบิดเวลาจะทำงาน พระ-
วิสุตร์ ฯ ก้าวตายเป็นบอกแก่พระยาสมุทร ฯ และพระยาสมุทร ฯ ก็บอกกับพระวิสุตร์ ฯ ว่า
ท่านก็ทราบเรื่องที่พระวิสุตร์ ฯ กับพวกคิดการร้ายแล้ว การที่ท่านได้เปิดโอกาสให้กับพระ-
วิสุตร์ ฯ กับพวกก็เหมือนการทำโพงพางไว้ให้ปลาเข้าลอค เพื่อเป็นการจับให้ได้แน่นอน
ในตอนท้ายพระยาสมุทร ฯ ได้ยกสายหยุกให้กับหลวงเขี้ยว ฯ

พอกไมขาว

ความยาว 1 องค์กร

เรื่องย่อ

นางจำรัส ภรรยาหลวงพรพานิชกรรมากำลังประสบปัญหาทางการเงินเนื่องจากถูกเจ้าหนี้เร่รัด นางจำรัสไม่กลามอกหลวงพร ฯ เพราะหนี้สินต่าง ๆ เกิดในระหว่างที่นางจำรัสยังเป็นสาว หนีบิดามารดามาอยู่กับนายบุญส่ง และเมื่อถูกนายบุญส่งทอดทิ้ง นางจำรัสก็มีสามีอีกหลายคน นางจำรัสจึงเกรงว่าหลวงพร ฯ จะรังเกียจเมื่อรู้ความเป็นมาของนาง เมื่อนายบุญส่งสามีคนแรกทราบว่า นางจำรัสกำลังเดือดร้อนก็อาสาช่วยเหลือชำระหนี้ให้ แต่นางจำรัสไม่ตกลงเพราะไม่ต้องการจะพึ่งชายใดนอกจากหลวงพร ฯ ในระหว่างที่นายบุญส่งติดต่อกับนางจำรัสเรื่องการชำระหนี้เอง หลวงพร ฯ เข้าใจผิดว่าความประพฤติของนางจำรัสนั้นไม่สามารถจะพอกให้ขาวได้ จึงขับไล่นางจำรัสออกจากบ้าน นายบุญส่งรับจะเลี้ยงดูเพื่อแก้ความผิดที่เคยทอดทิ้ง แต่นางจำรัสไม่ตกลงเพราะความรักที่มีต่อหลวงพร ฯ และได้กระทำสัตย์ปฏิญาณไว้ว่าจะไม่ขอพึ่งชายใดนอกจากหลวงพร ฯ แล้วนางจำรัสจึงแก้ปัญหาด้วยการกินยาตาย

หมายเหตุ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหน้าแรกว่า "แต่งใหม่! เป็นเรื่องซึ่งอาจจะมีได้สักคราวหนึ่ง"

มหาดมะ ๒/๓

ความยาว 3 ๓๓

เรื่องย่อ

นายสน เป็นเศรษฐีที่ตระหนี่ถี่เหนียวพอใจแต่จะสะสมทรัพย์และใช้จ่ายให้น้อยที่สุด ขณะนั้นประชาชนทั้งหลายกำลังบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างเรือรบไว้ป้องกันประเทศ แต่นายสนไม่บริจาคด้วยซ้ำยังใช้นามแฝงว่า "ทุนคำ" เขียนจดหมายไปลงหนังสือพิมพ์แสดงความเห็นคัดค้านวันหนึ่งก่อนจะหลับ นายสนได้อ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษรายเดือนฉบับหนึ่งแล้วรำพึงว่าอยาก

จะเป็นอย่างพวกมหาตมะหรือมีมหาตมะมาเป็นพวกคน เพื่อจะไต่หาทุกอย่างได้ตามใจชอบ
เมื่อนายสนหลับไปไต่ครู่หนึ่ง มหาตมะก็มาปรากฏตนด้วยเห็นวณายนสนไม่ประพฤตินอนอยู่ใน
ท่านองคตองธรรม มหาตมะจึงเห็นว่า เป็นหน้าที่ที่จะชักจูงนายสนให้ประพฤตินตามทางที่ถูก
ที่ควร มหาตมะไต่ทำการทรมานนายสนให้กลับความคิดเห็นแก่ตัวต่าง ๆ แต่นายสนก็ยังไมเลือก
ความคิดเห็นแก่ตน จนในที่สุด มหาตมะบันดาลให้มีข้าศึกมาคิดเมืองเพราะไม่มีการป้องกันทาง
น้ำ นายสนจึงรู้สึกตัวว่าเป็นพลเมืองแล้ว จึงกลับใจและเข้าเฝ้ากราบในการสร้างเรือรบ เมื่อ
มหาตมะเห็นนายสนเป็นผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนแล้วก็หายตัวไป
นายสนดวงตาตื่นขึ้น หอศีกกับเกิดไฟไหม้ใกล้ ๆ บ้าน นายสนได้ให้ความช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน
ทั้งยังได้เป็นผู้ออกทุนให้นายเรือรบ คนุไทย ที่คิดทำเรื่องจักรสำหรับชนชาวในโรงสี และ
ได้บริจาคเงินสร้างเรือรบให้แกกราชนาวิสมาคมด้วย

หมายเหตุ

แสดงครั้งแรกในงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ราชชนนีพันปีหลวง ณ วังปทุมมา พ.ศ. 2458 และแสดงอีกหลายครั้งทั้งในพระนครและต่างจังหวัด เพื่อเก็บเงินสมทบทุนสร้างเรือรบหลวง¹

ไมโกธร

ความยาว

4 ชุด

เรื่องย่อ

เมื่อหิขย์เพชร [หิดเพชร] พบกับแม่สายลูกสาวหมั้นหาญศิริเสตร เสตรหมู่บ้านเขาคิน
ที่วัดใหญ่ บ้านเขาคินเมืองจันทบูรเพราะ หิขย์เพชร ก็รักแม่สายจึงเดินตามไป จนกระทั่ง
แม่สายทะเลาะกับเจ้าของร้านขายของเพราะต่อของไม้คกตองราคาเกินและเจ้าของร้านโคตบ

¹ สัมภาษณ์พระมหามานตรีศรีอภิมหาสมุทร (ฉัตร โชติเสถียร) 29 พฤศจิกายน 2515.

นางแจ่มขาวแม่สาย ทิพย์เพชรจึงเข้าช่วยจับตัวเจ้าของร้านได้จนตำรวจมาพาตัวจำเลยไป เมื่อหมื่นหาญทราบเรื่องก็ขอมิให้ทิพย์เพชรและชวนให้ไปเยี่ยมที่บ้านบ้าง ก่อนจากกันแม่สายได้แสดงให้ เห็นว่ามีความพอใจในตัวทิพย์เพชร เมื่อทิพย์เพชรไปตามตามเรื่องแม่สาย หมื่นหาญได้เสนอเงื่อนไขว่าถ้าใครจะมาเป็นลูกเขยต้องมาให้ใช้สอยเปล่า ๆ 1 เดือน เพื่อจะได้มีโอกาสสังเกตคุณสมบัติใจคอให้เห็นชัดเจนว่าสมควรจะรับเป็นลูกเขยหรือไม่ และในระหว่างที่อยู่ด้วยกันนั้นถึงหมื่นหาญจะโชยอย่างไรหรือทำอะไรต้องไม่โกรธทั้งสิ้น ถ้าภายในเวลา 1 เดือนนั้นโกรธก็ต้องยอมเป็นข้าให้โชยไปจนกว่าจะหักคาคัวหมด หรือมิฉะนั้นก็ต้องเสียค่าถายราคา 5 ชั่ง ด้วยวิธีนี้ทำให้หมื่นหาญมีบ่าวรับใช้หลายคนโดยไม่ต้องเสียค่าจ้าง เพราะหมื่นหาญมีวิธีกลั่นแกล้งต่าง ๆ จนไม่มีใครที่จะไม่โกรธภายในเวลา 1 เดือนนี้ได้ แด่ทิพย์เพชรก็ตกลงยอมทำตามทุกประการ จึงทำสัญญากันโดยทิพย์เพชรขอเพิ่มข้อตกลงว่า ภายในเวลาหนึ่งเดือนที่ทิพย์เพชรมารับใช้อยู่นั้นถ้าหมื่นหาญโกรธทิพย์เพชรหมื่นหาญจะยอมยกแม่สายให้เป็นภรรยาทิพย์เพชร ทั้งจะยอมเสียค่าทำขวัญให้แก่ทิพย์เพชร เป็นเงิน 400 บาท

ตลอดเวลาที่ทิพย์เพชรอยู่รับใช้หมื่นหาญนั้นทิพย์เพชรถูกหมื่นหาญออกอุบายกลั่นแกล้งนานาประการแต่ทิพย์เพชรก็แก้ได้ทุกครั้งซึ่งหมื่นหาญก็ต้องขมใจไม่โกรธทิพย์เพชร จนในที่สุดหมื่นหาญไม่สามารถจะออกใจไม่ให้โกรธทิพย์เพชรได้เพราะเมื่อหลวงเมืองพ่อของทิพย์เพชรจัดงานโกนจุกลูก ทิพย์เพชรได้แอบชวนแม่สายมาบ้านตน และเมื่อหมื่นหาญมาทิพย์เพชรก็อวดว่าแม่สายตามตนมาแล้ว หมื่นหาญโมโหมากจึงต้องเป็นฝ่ายแพ้ทิพย์เพชรและต้องทำตามสัญญายอมยกแม่สายให้แก่ทิพย์เพชร

เสียดล

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 4 องก์

เรื่องย่อ

นายพันโทพระยารามพลภัทร ผู้บังคับการกรมทหารบกที่ 22 รักษาพระองค์
วรวิสัย บุตรีพระยาวิเศษวรวิสัย แด่พระยาราม ฯ เกรงว่าคนอายุมากกว่านางสาวศรีถึง 19 ปี

และต่อมาจึงได้ทราบว่า นายร้อยโทเทพ เทพโยธิน ผู้บังคับบัญชาของพระยาราม ฯ ก็รักนางสาวศรี พระยาราม ฯ จึงคิดว่านางสาวศรีน่าจะรักคนหนุ่มมากกว่าคนแก่ และแม้ว่าพระยาราม ฯ จะทราบว่า พระยาวิเศษวรวิสัย บิดาของนางสาวศรีพอใจจะยกลูกสาวให้พระยาราม ฯ พระยาราม ฯ กลับคิดไปว่าอาจจะเนื่องจากการที่ตนมีฐานะดีกว่านายร้อยโทเทพก็เป็นได้ พระยาราม ฯ รู้สึกตะขิดตะขวงใจที่จะเป็นคู่แข่งแย่งผู้หญิงกับนายทหารผู้น้อยผู้บังคับบัญชาตน จึงเปิดโอกาสให้นายร้อยโทเทพอย่างเต็มที่ และเต็มใจที่จะเป็นผู้เสียสละเพื่อให้ผู้ที่ตนรักมีความสุข พระยาราม ฯ ได้ให้นายร้อยโทเทพขอยืมสวาทจี้คหมื่นบาท เพื่อไปถอนจำนำที่ดินและตึกแถว ทำให้นางกุหลาบ สุนทรภานท์ หญิงหม้ายที่สาวนายร้อยโทเทพเข้าใจผิดคิดว่าพระยาราม ฯ ทำไปด้วยความรักตน เมื่อนายร้อยโทเทพหมดหนี้สินแล้ว จึงขอความรักนางสาวศรี แต่นางสาวศรีปฏิเสธ ต่อมานายทหารกรมทหารบกวันที่ 22 ไปราชการสงคราม พระยาราม ฯ ถูกกระสุนปืนบาดเจ็บ จึงได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้แก่นางสาวศรี เพื่อเป็นพยานแห่งความรัก และยกเลิกหนี้สินของนายร้อยโทเทพเพื่อเป็นพยานแห่งไมตรี นายร้อยโทเทพจึงได้ทราบว่าพระยาราม ฯ ก็รักนางสาวศรี และด้วยความสำนึกในบุญคุณของพระยาราม ฯ นายร้อยโทเทพจึงได้จัดการช่วยเหลือให้นางสาวศรีผู้ซึ่งเสียใจเพราะเข้าใจผิดว่า พระยาราม ฯ ไม่ไ้รักตนและหนีไปสมัครเป็นนางพยาบาล โดยใจที่ชื่อว่านางสาวเล็ก ใจงาม ได้มีโอกาสพยาบาลพระยาราม ฯ พระยาราม ฯ จึงได้มีโอกาสปรับความเข้าใจกับนางสาวศรีและตกลงที่จะแต่งงานกัน ทั้งพระยาราม ฯ ยังได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นโยธินแห่งรามาศิบัติ ได้เลื่อนยศเป็นนายพันเอกเลื่อนตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ 12 เป็นบำเหน็จในการที่พระยาราม ฯ ได้เสียสละความสุขส่วนตัวและเลือดเนื้อตลอดจนชีวิตเป็นราชพลี นอกเหนือจากความสมรักอันเป็นบำเหน็จจากการเสียสละผู้ที่ตนรักให้แก่มิตร

หนังสือ

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 3 องค์กร

เรื่องย่อ

เมื่อสุกัญญาเป็นบุตรีของพระยาวิเศษศรีศรีพิชัยสงครามเริ่มสนิทสนมกับนายประเสริฐศุภวงศ์เพื่อนของนายสุชน ๗ ชัยบุรี พี่ชายของสุกัญญานั้นมีความรักของสุกัญญาไม่พอใจ เพราะนายประเสริฐเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงไมตรีในค่านที่เกี่ยวกับหญิง พอถึงกับพระศุภสาสน์โศภิตซึ่งเป็นผู้ที่ชอบพอกับครอบครัวของสุกัญญา เกิดชอบพอรักใคร่กับสุกัญญา พระยาวิเศษ ๗ และคุณหญิงเห็นว่าเหมาะสมกันก็พอใจและจัดให้แต่งงานโดยเร็ว แต่นายประเสริฐก็ยังไม่เลิกการติดต่อกับสุกัญญา ประกอบกับพระศุภสาสน์เป็นคนรักงานจึงไม่มีใครมีเวลาให้ภรรยา และสุกัญญาก็มีความคิดคล้อยตามสมัยนิยมว่าหญิงที่มีสามีแล้วมีเพื่อนชายมาก ๆ เป็นของโก้ ทั้งสองคนจึงติดต่อกันอยู่เสมอ พระยาวิเศษ ๗ จึงออกอุบายพาครอบครัวไปเยี่ยมบ้านเก่าที่ตำบลห้วยชุมพา จังหวัดชัยบุรีและชวนพระศุภสาสน์กับสุกัญญาไปด้วย โดยพระยาวิเศษ ๗ มีความหวังว่าเมื่อสามีภรรยาได้อยู่ด้วยกันขณะที่พระศุภสาสน์ ๗ ไม่ต้องเป็นห่วงการงานแล้วคงจะเป็นผลดีต่อชีวิตครอบครัวของสุกัญญา แต่ในระหว่างที่ไปพักแรมที่ชัยบุรีนั้นนายประเสริฐได้ตามไปด้วยและต้องการที่จะยิงเสือเพื่อนำหนังเสือมาให้สุกัญญาตัดเสื้อตามสมัยนิยมที่ยุโรปในขณะนั้น แม้นายพลโทพระยาจักรินทร์ เสนี สุชน และนายมังผู้เป็นพรานจะทัดทานโดยแนะนำให้งดจากทางนายประเสริฐก็ไม่ฟัง กลับตั้งคั้นที่จะยิงเสือด้วยตนเองในระยะใกล้ แต่เมื่อถึงเวลาที่ขบเสือนายประเสริฐกลับหนีปล่อยให้นายมังผู้เสืออยู่ตามคำพ้องจนนายมังตาย แม่เสือได้ตามรอยเลือดของลูกเสือที่ถูกคนรับใช้ของสุชนอุ้มมาจนถึงบ้าน พระยาจักรินทร์ ๗ เห็นอันตรายที่จะเกิดกับเสือเมื่อมีอาวุธน้อย พระศุภสาสน์ ๗ จึงรับอาสาไปชอกกำลังตำราจักษุรมาช่วยปราบเสือ แต่พระศุภสาสน์ ๗ ไปพบเสือที่โรงรถจึงต้องต่อสู้กับเสือด้วยดาบเล่มเดียวที่นำติดตัวไป ปรากฏว่าเสือตายและพระศุภสาสน์ ๗ ได้รับความเจ็บ เมื่อสุกัญญาได้เห็นเหตุการณ์ที่พิสูจน์น้ำใจของพระศุภสาสน์ ๗ และนายประเสริฐเช่นนี้จึงตัดสินใจเลิกติดต่อกับนายประเสริฐโดยเด็ดขาด

ห ม า ย น ำ บ อ ห น า

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 4 องค์

เรื่องย่อ

หลวงภักดีคำรงค์ศักดิ์เคยเป็นนายอำเภอหัตถินบุรีและเป็นทีุ่ถูกใจของพระยาประดิษฐ์
ราชการ เมื่อได้พบกับขณะที่พระยาประดิษฐ์ ฯ ไปตรวจราชการ หลวงภักดี ฯ จึงย้ายมารับ
ราชการกับพระยาประดิษฐ์ ฯ หลวงภักดี ฯ เป็นคนทะเลาะเถียงกันมากกับหัวหน้าในราชการและ
เสริมฐานะของตนให้มั่งคั่งจึงปกปิดว่าคนมีครอบครัวแล้ว และแสดงความประสงค์ที่จะแต่งงาน
กับ มาลี สุทธะสิริ หลานสาวของพระยาประดิษฐ์ ฯ เพราะหลวงภักดี ฯ ทราบว่า มาลีมีมรดก
มากและพินัยกรรมยังระบุว่าให้พระยาประดิษฐ์ ฯ มีอำนาจที่จะห้ามมาลีแต่งงานกับผู้อื่น
ผู้ใดที่พระยาประดิษฐ์ ฯ เห็นไม่สมควร หลวงภักดี ฯ ทนงว่าหึงพระยาประดิษฐ์ ฯ และคุณหญิง
ก็ชอบพอตนเองจะสนับสนุน แต่มาลีรักใคร่ชอบพอกับนายร้อยเอกแก้ว กุสุมรัตน์ หึงยังทราบ
ในเวลาต่อมาว่าหลวงภักดี ฯ มีครอบครัวแล้วจึงคอมplot หลวงภักดี ฯ จึงคบคิดกับพระ
วิเชียรวานิชผู้ซึ่งหวังหึงหลวงภักดี ฯ เพราะใค้ล่อให้หลวงภักดี ฯ เป็นผู้ค้าประกันในการซื้อ
เครื่องเพชรจากร้านมาชาย พระวิเชียร ฯ จึงให้ส่งนางบำเรอของคนแอมอ้างเป็นภรรยา
ของนายร้อยเอกแก้วไปแสดงตัวต่อมาลี แต่หลวงประจงจัดอักษรใค้ผู้จ้หน้าเป็นอุบายของ
หลวงภักดี ฯ และพระวิเชียร ฯ มาลีจึงตกลงแต่งงานกับนายร้อยเอกแก้วโดยไม่มีขอบาจดหมาย
ใค้ ฯ พระวิเชียร ฯ ถูกจับในข้อหาฉ้อโกง หลวงภักดี ฯ ในฐานะนายประกันจึงต้องแก้คร้อน
กัวย

หมิ่นประมาทศาล

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 1 องค์กร

เรื่องย่อ

หลวงพิทักษ์ธรรมนุกิจเป็นผู้พิพากษา มีคนรับใช้ชื่อสิน ซึ่งแอบหนีไปเล่นการพนันในตอนกลางคืน และภรรยาหลวงพิทักษ์ ๆ ไปเยี่ยมมารดา ขโมยชื่อบัว ผู้เรียกตนเองว่า "หลวง-ราชกิจมื่อขาว" ไถ่ลอบเข้ามาในบ้านของหลวงพิทักษ์ ๆ ขณะที่นายบัวกำลังเดินเที่ยวเล่นตามห้องแถวอยู่เตะเก้าอี้ล้มทำให้หลวงพิทักษ์ตื่นก่อนที่นายบัวจะเก็บของมีค่าออกไปไถ่จับหลวงพิทักษ์ ๆ มักติดกับเก้าอี้และเอาผ้าผูกปากไว้ ทั้งยังเปรียบเทียบให้หลวงพิทักษ์ ๆ รู้สึกถึงสภาพการเป็นจำเลย เพื่อจะได้เห็นใจผู้ที่ติดคุก

หัวใจนักกรบ

เล่ม ๗ - ๑๖๗๓๓๓๓

ปีที่ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2456

ความยาว 3 ชุด

เรื่องย่อ

พระภริมย์วรากร นอกราชการมีบุตรชาย 3 คน บุตรหญิง 1 คน คือ นายสวิง นายสวาย นายสวัสดิ์ และนางสาวอุไร พระภริมย์ ๆ ไม่พอใจนายสวัสดิ์ที่ไปสมัครเป็นเสือป่า เพราะไม่เข้าใจประโยชน์ของเสือป่ากลับเห็นเป็นการเสียเวลาเรียน แม้ว่า หลวงมนูธรรมชฎาพร จะชี้แจงถึงประโยชน์ พระภริมย์ ๆ ก็ยังโกรธและออกปากยกนายสวัสดิ์ให้เป็นบุตรบุญธรรมของหลวงมนู ๆ นอกจากนั้น พระภริมย์ ๆ ยังห้ามอุไรไม่ให้ติดต่อกับหลวงมณีราชภูร์ บำรุง เพราะการที่หลวงมณี ๆ สมัครเป็นเสือป่านั้น พระภริมย์ ๆ เห็นว่าเป็นการเสี่ยงอันตรายโดยไม่จำเป็น นายสวิงบุตรชายคนโตของพระภริมย์ ๆ เป็นนักเรียนวิชากฎหมายอยู่กรุงเทพฯ แต่ได้ประพฤติตนเป็นนักเที่ยวโดยมีนายขุน แข่งพี่ชายของแม่ เน้นภรรยาของหลวงพระภริมย์ ๆ เป็นผู้ชักนำ เมื่อนายสวิงสอบไล่ตกต้องเป็นทหาร พระภริมย์ ๆ จึงร้อนใจขอร้องให้หลวงมนู ๆ

ช่วยนายสวิงให้พ้นการเป็นทหาร โดยการให้เข้ารับราชการในศาล แต่หลวงมณี ๗ ปฏิเสธ นายสวิงจึงหนีทหาร แต่หลวงมณี ๗ และตำรวจภูธรตามจับได้ นายสวิงจึงถูกส่งไปเป็นทหาร มีกำหนด 2 ปี ต่อมาเมื่อมีข่าวว่าจะเกิดสงคราม นายขุนเบ็งได้เตรียมแผนการดีให้นายสวิง หนีทหารโดยบอกวาพระภิรมย์ ๗ เป็นโรคหัวใจมีอาการหนัก และเตรียมจะพาพระภิรมย์ ๗ นายสวาย และแม่เนย์ให้หลบหนีไปด้วย แต่นายสวิงไม่ยอม พอดีข้าศึกบุกรุกเข้ามาใกล้ พวกเสือป่าจึงเข้าบ้านพระภิรมย์ ๗ เป็นที่มั่นต่อสู้ หลวงมณี ๗ ได้ใช้ให้นายสวิงถือใบแจ้งเหตุ ไปบอกกองทหาร แต่เมื่อนายสวิงออกไปพนบานก็ถูกยิงตาย เมื่อถึงเวลาจวนตัว พระภิรมย์ ๗ แม่แยม และแม่อุไรต่างช่วยพวกเสือป่าในการต่อต้านข้าศึกและคานปฐมพยาบาล ต่อมาข้าศึก เข้าบ้านพระภิรมย์ ๗ ได้จึงจับตัวพระภิรมย์ ๗ และคนในบ้านไป ผู้บังคับการทหาร ศัตรูแจ้ง ความผิดของพระภิรมย์ ๗ ว่า พระภิรมย์ ๗ ไม่ได้เป็นทั้งทหารหรือเสือป่า จึงไม่มีสิทธิ์ต่อต้าน ข้าศึก แต่จะยอมไว้ชีวิตพระภิรมย์ ๗ ถ้าพระภิรมย์ ๗ จะบอกเรื่องเกี่ยวกับกองทหารและเสือ ป่าที่จะยกมาช่วย แต่พระภิรมย์ ๗ ปฏิเสธ แม่แยมแยม และแม่อุไรก็ไม่ยอมบอกความลับนี้เช่นกัน แต่นายสวายได้ถูกแม่เนนขยันขยอให้บอกด้วยความเห็นแก่ตน เมื่อทราบกำลังเสือป่าแล้ว ทหารข้าศึกจึงปล่อยตัวนายสวายและแม่เนย์ไป นายขุนเบ็งได้มาพบผู้บังคับการทหาร ศัตรูอ้างว่า คนเป็นผู้ที่ได้ทำประโยชน์แก่ฝ่ายข้าศึกโดยการที่ได้ยิงนายสวิงผู้นำใบแจ้งเหตุตาย แต่ผู้บังคับ การ ๗ พิจารณาเห็นว่ากรกระทำของนายขุนเบ็งเป็นการฆ่าคนตายโดยเจตนาอย่างทารุณ จึงสั่งให้แขวนคोनายขุนเบ็ง และให้กับบริเวณพระภิรมย์ ๗ ไว้ ต่อมาทหารฝ่ายไทยและเสือ ป่าได้ยกรุกโค่นข้าศึกจนถอยร่นไปหมด พระภิรมย์ ๗ เห็นประโยชน์ของเสือป่าจึงสมัคร เข้าเป็น เสือป่าเข้ารับหน้าที่ในการรบต่อไปทันที

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
หาโล่

บทละครเรื่องนี้ผู้เขียนพบฉบับพิมพ์ 3 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1 ซึ่งพิมพ์ครั้งแรก แต่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

ฉบับที่ 2 พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2458 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงระบุในคำนำว่าเป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 และปีเนื้อเรื่องต่างจากฉบับ พิมพ์ครั้งที่ 1.

ฉบับที่ 3 พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2458 แต่ไม่ทรงระบุครั้งที่พิมพ์และมีเนื้อเรื่องต่างกับ
ฉบับที่ 2

นอกจากจะมีเนื้อเรื่องต่างกันแล้ว ฉบับพิมพ์ทั้ง 3 ยังมีข้อแตกต่างในด้านสำนวนภาษา
บทสนทนา เครื่องหมายวรรคตอน คำนำหน้าชื่อ ชื่อและบรรณาคาศึกข์ของตัวละครบางตัว รวมทั้ง
บทบาทของตัวละครบางตัว พระนามแฝงที่ทรงใช้ก็ไม่ตรงกัน

ฉบับที่ 1

พระนามแฝง พระชรรค์เพชร

ความยาว 4 คุค

เรื่องย่อ

ขุนไพบรุษ ๗ มาเตือนแม่สำอางให้ประพฤติคนให้ถูกต้อง แต่แม่สำอางไม่เชื่อฟัง หลวง-
ประกาศาได้มาขอร้องให้แม่สำอางตัดความสัมพันธ์กับขุนจ่านง ๗ เพื่อความสุขของครอบครัว
ขุนจ่านง ๗ และมาขอให้รับจ่านงส่วน แต่แม่สำอางไม่ตกลง ขุนจ่านง ๗ มาหาแม่สำอาง
ขอเลิกขอสายานที่ว่าจะไม่ทิ้งข่างกัน เพราะขุนจ่านง ๗ นึกถึงทนายดีและความรับผิดชอบของ
คนที่ได้ไปสู้ออกและแต่งงานกับแม่เจลา และขอให้แม่สำอางกลับความประพฤติใหม่ ในระหว่าง
ที่เจรจากันอยู่นั้น หลวงประกาศ ๗ พาแม่เจลา มา แม่เจลาให้ขุนจ่านง ๗ เลือกระหว่างตนกับ
แม่สำอาง ขุนจ่านง ๗ เลือกแม่เจลา แม่สำอางโกรธว่าเด็กเรื่องการสู้ออกแม่เจลาและเรื่อง
เงินทอง จึงเกิดทะเลาะกัน เมื่อหลวงประกาศ ๗ ขุนจ่านง ๗ และแม่เจลากลับไปแล้ว ทนาย
เจ้าคุณ ๗ บิดาทนายประเสริฐได้นำหนังสือขับไล่แม่สำอางและเอาเครื่องประดับที่แม่สำอางได้รับ
ในฐานะภรรยาของนายประเสริฐคืน แม่สำอางเสียใจอาละวาด ขุนไพบรุษ ๗ ห้ามปรามก็ไม่
ฟัง และยังไล่ขุนไพบรุษ ๗ ออกจากบ้าน เมื่อแม่สำอางอยู่คนเดียวก็ดื่มเหล้าแล้วอาละวาดต่อไป
จนอ่อนเพลียหมดแรง

ฉบับที่ 2

พระนามแฝง ศรีอยุธยา
ทรงระบุไว้ว่าเป็นผู้แต่งเรื่องและเรียบเรียง

ความยาว 3 ชุด

เรื่องย่อ

ขุนไพบรชิตพิทยาจารย์ได้นำความมาบอกกับแม่สำอางและขุนจ่านางจำแนกอีกที ว่ามีผู้สงสัยในความสนิทสนมระหว่างขุนจ่านาง ๆ และแม่สำอาง เพราะแม่สำอางเป็นแม่หม้าย ลูกคิด และขุนจ่านาง ๆ ก็ไปมาหาสู่อยู่เสมอ ทั้งสองจึงวิตกกังวล แด่ขุนไพบรชิต ๆ ผู้ซึ่งพอใจแม่สำอางเหมือนกัน ได้แนะนำให้ขุนจ่านาง ๆ แต่งงานเพื่อจะให้หญิงผู้จะมาเป็นภรรยาของขุนจ่านาง ๆ นั้น เป็นโล่ห์กันข้อครหาในทันที แม่สำอางจึงแนะนำให้ขุนจ่านาง ๆ รู้จักกับแม่เจลา จนตกลงแต่งงานกัน ในวันแต่งงานแม่เจลาด้วยความจริงจากนางแม่ ว่าที่ขุนจ่านาง ๆ แต่งงานกับคนนั้น เป็นการหาโล่ห์จึงโกรธ เมื่อสงตัวแล้วแม่เจลาได้ขอให้ขุนจ่านาง ๆ สัญญาว่าจะเลิกติดต่อกับแม่สำอาง แต่ขุนจ่านาง ๆ ไม่ตกลง เพราะได้สาบานกับแม่สำอางไว้ แม่เจลาจึงหนีออกจากบ้านกับแม่เจลิ้ม โดยไปพักอยู่บ้านแม่นาฏและนายทิวผู้เป็นญาติ และเพื่อจะหนีให้พ้นจากการติดตาม แม่นาฏจึงจะพาแม่เจลาและแม่เจลิ้มไปส่งในวัง แต่ยังไม่ทันจะไป ขุนจ่านาง ๆ ก็ตามมา ยายฝั่งคนเฝ้าสะพานท่าเรือจาง และนายทิวได้ทำอุบายกีดกัน ขุนจ่านาง ๆ แต่ขุนจ่านาง ๆ ก็ยืนยันว่าจะเข้าคนในกระท่อมยายฝั่ง ซึ่งขุนจ่านาง ๆ เชื่อว่าแม่เจลาคงซ่อนอยู่ในนั้น ยายฝั่งจึงร้องเรียกตำรวจ แต่เมื่อตำรวจจะจับตัวขุนจ่านาง ๆ ไป แม่เจลาได้ออกมาแสดงตัว และเมื่อขุนจ่านาง ๆ สวรรภาพิต และให้สัญญาว่าจะเลิกติดต่อกับแม่สำอาง ยกให้แม่เจลาเป็นภรรยาแทนที่จะเป็นโล่ห์ แม่เจลาที่หายโกรธ และกลับไปอยู่ร่วมกับขุนจ่านาง ๆ

ฉบับที่ 3

พระนามแฝง ศรีอยุธยา

ความยาว 4 องค์กร

เรื่องย่อ

หลวงไพรัช ๆ ไค้มาหาแม่สำอาง และขอร้องว่าการที่แม่สำอางโกรธแม่เจลาที่เอาแม่สำอางไปประจานว่าเป็นเมียขุนจ่าแง ๆ และแม่สำอางไค้ให้ขุนจ่าแง ๆ มาขอโทษที่บ้านนั้นเป็นการไม่สมควร ถ้าเจ้าคุณ ๆ บิดาของอดีตสามีแม่สำอางทราบจะโกรธไค้ แต่แม่สำอางไม่ยอมที่จะจดหมายไปบอกเลิกขุนจ่าแง ๆ ไม่ให้ไปที่บ้าน หลวงประกาศ ๆ บิดาของขุนจ่าแง ๆ ขอร้องให้แม่สำอางตัดทางเสียไม่ให้ขุนจ่าแง ๆ มาหาแม่สำอางบ่อย ๆ เพื่อชีวิตครอบครัวของขุนจ่าแง ๆ และหลวงประกาศ ๆ ไค้ขอจ่านำสวนควย แต่แม่สำอางไม่ยินยอมทั้ง 2 เรื่องเมื่อหลวงประกาศ ๆ ไปแล้ว ขุนจ่าแง ๆ มาหาแม่สำอาง แม่สำอางไค้ขอโทษขุนจ่าแง ๆ ในการที่ไค้ไปอะอะที่บ้านขุนจ่าแง ๆ ขุนจ่าแง ๆ ไค้ขอถอนสาบานที่ว่าจะไม่ทิ้งขว้างกันกับแม่สำอาง เพราะขุนจ่าแง ๆ ไค้ตรึกตรองแล้วว่า การที่จะแต่งงานกับแม่เจลา และเอาแม่เจลามาเป็นโล่นั้นเป็นการไม่สมควร และคนที่นำส่งสารก็คือแม่เจลา และแม่สำอางเองก็ควรจะได้กลับตัวเปลี่ยนความประพฤติเสียใหม่ ในขณะที่กำลังเจรจากันอยู่นั้น หลวงประกาศ ๆ ไค้พาแม่เจลามา แม่เจลาไค้ขอให้ขุนจ่าแง ๆ เลือกระหว่างคนกับแม่สำอาง ขุนจ่าแง ๆ เลือกแม่เจลา แม่สำอางโกรธจึงล่าเลิกบุญคุณ แม่เจลาจึงบอกให้รู้ว่าตนก็รู้เรื่องแม่สำอางขโมยแซกของขุนจ่าแง ๆ โดยที่นางแม่เป็นผู้บอก เมื่อหลวงประกาศ ๆ ขุนจ่าแง ๆ แม่เจลาและนางแม่กลับไปแล้ว ทนายของเจ้าคุณ ๆ ไค้เอาหนังสือขับไค้แม่สำอางพร้อมทั้งไค้คืนของแต่งกายของนายประเสริฐที่แม่สำอางไค้รับในฐานะภรรยา แม่สำอางจึงหมดที่พึ่ง หลวงไพรัช ๆ ปลอบและขอแต่งงาน แม่สำอางจึงสารภาพผิดว่าตนเองชอบขุนจ่าแง ๆ ที่ความมีเงิน ไค้ไค้รัก แต่คิดจะหลอกเอาเงินของขุนจ่าแง ๆ มาใช้จ่าย หลวงไพรัช ๆ ไม่รังเกียจ ทั้งสองจึงตกลงที่จะอยู่ด้วยกัน

หมายเหตุ

เมื่อพิจารณาบทละครเรื่อง หาโล่ห์ ทั้ง 3 ฉบับแล้ว ผู้เขียนได้เลือกฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 มาใช้ในการศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่าฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 เป็นฉบับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขใหม่ ดังปรากฏตามคำนำเรื่องหาโล่ห์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ว่า "ละครพูดเรื่องนี้ ตั้งแต่เมื่อแรกแต่งมาจนบัดนี้ สมัยและกิจการได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะฉะนั้นเมื่อจะจัดการให้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ 2 นี้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกความจำเป็นที่จะแก้ไขเป็นอันมาก และถ้าผู้ใดที่ได้เคยดูหรืออ่านเรื่องนี้มาแต่ก่อนแล้ว คงจะแลเห็นแปลกกับของเก่าหลายแห่ง แต่หวังใจว่า ตามที่แก้ไขใหม่นี้จะดีขึ้นกว่าเก่า ศรีอยุธยา"

เห็นแก่ลูก

พระนามแฝง พระชรรค์เพชร

ความยาว 1 องก์

เรื่องย่อ

นายล่า (ทิพเคชะ) เป็นเพื่อนของพระยาภักดีนรินทร์ตั้งแต่ครั้งพระยาภักดี ๆ ยังเป็นหลวงกำธร นายล่าทำความผิดโดยอาศัยหน้าที่ราชการ จึงต้องถูกจำคุก 10 ปี เมื่อพ้นโทษแล้ว นายล่าได้คดีเงินถูกจับได้แต่หลักฐานไม่เพียงพอ นายล่าจึงไม่ตองถูกจำคุก เมื่อ นายล่าหมดทางหาเงินแล้ว จึงมาที่บ้านพระยาภักดี ๆ ด้วยเจตนาที่จะแสดงตนว่า คือบิดาของแมลลอ และหวังจะอาศัยลูกเลี้ยงชีวิต เมื่อนายล่าต้องโทษนั้น แมลลอเพิ่งมีอายุได้ 2 ปี และต่อมาเมื่อแมลลอมารดาแมลลอใกล้จะถึงแก่กรรม ได้มอบแมลลอให้เป็นบุตรบุญธรรมของพระยาภักดี ๆ โดยบอกว่าบิดาที่แท้จริงนั้นเสียชีวิตแล้ว พระยาภักดี ๆ ได้เลี้ยงดูแมลลอมาเป็นอย่างดีจนแมลลออายุได้ 17 ปี และกำลังจะแต่งงานกับนายทองคำ ลูกเจ้าคุณธนสิทธิ์ พระยาภักดี ๆ ได้ตัดทอนไม่ให้ นายล่าแสดงตนว่าเป็นพ่อของแมลลอ โดยเกรงว่าจะทำให้แมลลอเป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลาย และจะมอบเงินร้อยชั่งให้ นายล่าเป็นการตอบแทน แต่ นายล่าไม่ตกลง ขณะที่กำลังโต้เถียงกันอยู่นั้น แมลลอก็เข้ามา นายล่าแนะนำตนเองว่าเป็น

เพื่อนพระยาภักดี ๆ และเคยเห็นแมลออกมาตั้งแต่เด็ก แมลออกจึงก็ใจที่ไถ่พบคนที่รู้จักบิดามารดา
 ของตน และได้พูดถึงบิดาอย่างเทิดทูน ทำให้นายล่ำรู้สึกตนว่าเลวทรามและไม่อยากจะลบรูป
 บิดาจากใจของแมลออก จึงกลบใจไม่แสดงตัวว่าเป็นพ่อและลากลับไป

หมายเหตุ เป็นชุดแรกของบทละครพูดที่มีแสดงในประเทศไทย ถวายพระพันปีหลวง
 ทอดพระเนตรที่พระราชอุทยานสราญรมย์ เมื่อปี พ.ศ.2449 ¹

3.2 แก่นเรื่อง

ผู้เขียนได้พิจารณาแก่นเรื่องของบทละครพูดร้อยแก้วภาษาไทย รวม 21 เรื่อง
 ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จากจินตนาการของพระองค์เอง
 แล้ว เห็นว่าอาจแยกได้เป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้ คือ

1. เรื่องที่เนื่องจากเหตุการณ์หรือกิจการอันเกี่ยวกับบ้านเมือง
2. เรื่องที่เนื่องจากพฤติกรรมส่วนตัว

แก่นเรื่องที่จัดอยู่ในประเภทที่ 1 มี 8 เรื่อง ดังต่อไปนี้ คือ

ชื่อเรื่อง

แก่นเรื่อง

1. ความดีมีไชย	① ความซื่อตรงและจงรักภักดีของนักเรียนเสือป่า
2. "เจ้าข้า, สารวัด!"	④ ผู้ที่ประพฤติดีกระเปียบวินัยย่อมได้รับความเคารพนับถือ
3. ขวดยอำนาจ	② การจะเปลี่ยนแปลงการปกครองต้องกระทำอย่างรอบคอบ โดยพิจารณาว่าอะไรคือสาเหตุที่แท้จริงของความเดือดร้อน ขวดย่าง ๆ และการปกครองระบอบใดเหมาะสมกับบ้านเมืองของตน รวมทั้งระบวงการแทรกแซงของผู้นวยโอกาส

¹ สัมภาษณ์พระมหามานตรีศรีอริวงศกร (ฉัตร โชคดีเสถียร) 29 พฤศจิกายน 2515.

ชื่อเรื่อง

4. ผู้ร้ายแดง

5. โฟงพาง

6. มหาตมะ

7. หมิ่นประมาทศาล

8. หัวใจนักรบ

ส่วนแก่นเรื่องที่จัดอยู่ในประเภทที่ 2 มี 13 เรื่อง ดังต่อไปนี้ คือ

ชื่อเรื่อง

1. กลแตก

2. แก้วแคน

3. ขนมนสมกับน้ำยา

4. จักการรับเสด็จ

5. น้อย อินทเสน

6. ขว่งมาร

7. หลอกไม้ขาว

แก่นเรื่อง

③ โทษของข้าราชการที่มีวเนนอยู่กับการพนัน

③ ความสามารถและความซื่อตรงของข้าราชการ

④ คนไทยควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มิฉะนั้นถ้าบ้านเมืองเดือดร้อนแล้วตนเองก็จะได้ไม่พ้นความลำบากใด

② เมื่อผู้พิพากษากลายมาเป็นจำเลยของผู้ที่เคยเป็นจำเลยในขณะที่ตนเป็นผู้พิพากษา

① หน้าที่และคุณประโยชน์ของเสือป่า

แก่นเรื่อง

④ ความไม่สมหวังของผู้ที่ประพฤติมิชอบ

④ การทำอะไรด้วยสติยอมยังประโยชน์แก่ตน

⑤ ความพอเหมาะในครอบครัวที่สามีชอบคุยโวโอ้อวดและภรรยาไม่ยอมลดลาวาศอก

④ ผู้ที่ไม่รอบคอบยอมถูกหลอกได้ง่าย

④ การเหยียดบรรดาศักดิ์ของผู้ที่ภูมิใจว่าตนอยู่ในตระกูลสูง

⑤ การที่ภรรยาจะประพฤตินอกใจสามีหรือไม่นั้นยอมขึ้นอยู่กับนิสัยของภรรยาเป็นประการสำคัญ

④ ผู้ที่เคยฉีกพลาตมาแล้ว ถ้าเป็นผู้ที่มีความกตัญญูจะกลับตัวใด

<u>ข้อเรื่อง</u>	<u>แก่นเรื่อง</u>
8. ไมโกรธ	④ ผู้ที่คิดดูเบาเอาเปรียบผู้อื่นยอมตกอยู่ในที่อับจนได้ในวันหนึ่ง
9. เสียสละ	④ ผู้ที่มีความรักยอมยอมเสียสละความสุขของตนเพื่อให้คนที่ตนรักมีความสุข
10. หนังสือ	④ เมื่อมีเหตุการณ์คับขันก็จะพิสูจน์ได้ว่า ใครคือบุคคลที่มีค่าแท้จริง
11. หมายนำบ่อน้ำ	④ การตั้งความหวังโดยอาศัยความช่วยเหลือของผู้อื่นอาจลมเหลวได้
12. หาโล่ห์	④ ความแปรปรวนของความรัก
13. เห็นแก่ลูก	⑤ พ่อมีความรักลูกมากกว่ารักตนเอง

จากเนื้อเรื่องโดยย่อและแก่นเรื่อง ทั้ง 21 เรื่องดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เรื่องที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจินตนาการขึ้นสำหรับเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม **สังคม** นั้นเป็นการ "ตีเพือกอ" หรือ "ล่อสังคม" แต่เค้าโครงเรื่องมีโครงสร้างตรง หากแต่เปลี่ยนให้เป็นเรื่องชวนหัว หรือชวนสลดใจให้ชมการแสดงหรือดูอันมโหฬารได้คิดเองนับเป็นการตรัสบอกโดยนัย มิได้ทรงบอกเพื่อประชัน ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ **บ้านเมือง** นั้น ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นตามเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์ และทรงมุ่งหนักไปในทางปลุกใจในรักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ ดังนั้นผู้ชมการแสดงหรือดูอันมโหฬารของพระองค์ย่อมโกร้มคหหรือขอเคื่อนใจที่จะดำเนินชีวิตของตนได้อย่างถูกต้องในฐานะที่เป็นชาวไทยคนหนึ่ง และในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม พระยาสุนทรวิจิตรได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของพระราชนิพนธ์บทละครไว้อย่างน่าฟังว่า

...สภาวะการคือโรค โรคในปัจจุบันก็กำเริบรุนแรงยิ่งกว่าอดีตเสียอีก แต่ยา คือพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ของพระมหาธีรราชเจ้า จะยังมีสรรพคุณรักษาโรคได้คืออยู่ โดยการศึกษานำมาปฏิบัติก็จะเป็นการรักษาโรคที่ไคผล

...แต่ยานี้จะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อมอริจิกิใช้ คนไข้มอริจิกิเท่านั้น...¹

3.3 ข้อคิดเห็นที่ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้บทละครพูดของพระองค์ให้ถึงความรื่นรมย์และหลากหลายต่าง ๆ แก่ผู้ชมและผู้อ่าน² ข้อคิดและคติธรรมในพระราชนิพนธ์บทละครพูด อาจแยกได้ว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศชาติและความเป็นพลเมืองดี กับเรื่องของครอบครัวและความสัมพันธ์ของกนในสังคม ผู้เขียนได้รวบรวมข้อคิดเห็นที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์บทละครพูดร้อยแก้วจากคำพูดของตัวละครที่พิจารณาแล้วว่า พระองค์ทรงอาศัย "ปาก" ตัวละครนั้น ๆ แสดงพระราชดำริและพระราชวิจารณ์ ผู้เขียนได้คัดคำพูดของตัวละคร เหล่านั้นมาโดยไม่ตัดแปลงถ้อยคำสำนวนแต่อย่างใด นอกจากเป็นข้อคิดเห็นจากคำพูดโต้แย้งกันระหว่างตัวละคร ผู้เขียนจึงใช้วิธีสรุปความ

อนึ่ง เพื่อความเป็นระเบียบในการเรียบเรียง³ ผู้เขียนจึงรวบรวมข้อคิดเห็นต่างๆ ที่จะอยู่ในประเภทเดียวกันได้ไว้ด้วยกัน โดยแยกเป็นข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ การปกครอง พระมหากษัตริย์ ทหาร การสงคราม เสือป่า ลูกล่า เสือ ช่างต่างชาติ เศรษฐกิจ สตรี บุรุษ ครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน หน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ อันใดแก่ ประชาชน ผู้พิพากษา ข้าราชการ บิคา-มารคา บุตร และข้อคิดเห็นโดยทั่วไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระยาสุนทรพิพิธ, เรื่องเดิม, หน้า 15.

² สัมภาษณ์พระมหามานตรีศรีอรรถกฤษสมุทร (ฉัตร โชติกเสถียร). 29 พฤศจิกายน 2515.

³ ในการเรียบเรียงข้อคิดเห็นต่าง ๆ ผู้เขียนได้ระบุแหล่งที่มาข้อคิดเห็นไว้ในเครื่องหมายชนิดิตท้ายข้อความนั้น ๆ ส่วนเล่มหนังสือที่ใช้ในการศึกษาปรากฏอยู่ในบรรณานุกรม.

การปกครอง

- ถ้าไม่เปลี่ยนตัวผู้ใช้อำนาจอย่างแท้จริงละก็ การเปลี่ยนเพียงหัวหน้าของชาติจะไม่เป็นประโยชน์ (จรรยาบรรณ หน้า 199) การเลือกตั้ง
- ศักยภาพนอกจะฉวยโอกาสเมื่อเกิดความไม่สงบในบ้านเมือง (จรรยาบรรณ หน้า 222) การเลือกตั้ง
- โลกนี้มีใครจะอยู่ได้โดยอาศัยลัทธิ เราจำเป็นต้องพึ่ง พลัง คุณ สิ่ง ที่ พบ เผชิญ หน้า อยู่ (จรรยาบรรณ หน้า 243) การเมือง
- ผู้มีอำนาจควรจะให้อำนาจแต่ในทางที่ถูก ที่เป็นยุติธรรม ถ้ามีอะไรนั้นจะทำให้ผู้น้อยสิ้นความนับถือ (หัวใจนักรบ หน้า 8) การเมือง
- การที่จะบังคับคนที่มีอิสรภาพทำการที่ไม่ต้องการทำนั้นบังคับไม่ได้ (หัวใจนักรบ หน้า 36) การเมือง

พระมหากษัตริย์

- ราชาเป็นสง่าของแคว้นแคว้น (จรรยาบรรณ หน้า 200) การเมือง
- พระราชาเป็นสิ่งที่คนเคารพนับถือมาเสียหลายชั่วคนแล้ว การจะทำลายความรู้สึกฝังใจทำได้ยาก ในเวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญมาสู่ชาติบ้านเมือง เช่น มีศึกสงคราม เป็นต้น การเมือง
ทหารชาติใดมีพระราชาเป็นจอมทัพ มีขวัญดีกว่าทหารที่ไม่มี พระราชาเปรียบเหมือนธงชัยของชาติ (จรรยาบรรณ หน้า 201) การเมือง

ทหาร - การสงคราม

- ทหารกับนักบวชเป็นคนสองจำพวกที่มีกันเป็นผู้นับถือพระเจ้าแผ่นดิน (จรรยาบรรณ หน้า 202) การเมือง
- เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองต้องอาศัยทหารจึงจะสำเร็จ ถึงทหารจะไม่ยอมลงมือทำการร่วมมือด้วย อย่างน้อยก็ให้ทหารนิ่งเสียอย่าปราบปราม ก็พลอาจจะได้รับผลสำเร็จ (จรรยาบรรณ หน้า 209) การเมือง
- ทหารจะพูดตรง ๆ ท่างกับนักการเมือง (จรรยาบรรณ หน้า 219) การเมือง
- ถ้อยคำของผู้เป็นทหารและมีบรรดาศักดิ์ย่อมมีน้ำหนักมากกว่าคำสาบาน (บรมสาร หน้า 209)

- ทหารยอมผูกจากรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม (โพงพาง หน้า 17) *คณ*
- วิสัยทหารผูกอะไรต้องผูกจริง ๆ ตรง ๆ (เสียดสะ หน้า 13) *คณ*
- ทหารที่จะไปสนามรบ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมอยู่ว่าอาจจะเป็นอันตรายในที่รบได้
กิจธุระใด ๆ ส่วนตัวไม่ควรจะทิ้งให้รุงรังไว้ เป็นความลำบากแก่ผู้ที่ต้องอยู่ข้างหลัง
(เสียดสะ หน้า 48) *เหตุในสงคราม*
- การตายกลางสนามรบเป็นความตายอย่างงามที่สุดที่ถูกผู้ชายจะประสบได้ (เสียดสะ
หน้า 85) *สุโณ*
- พลเรือนมักนึกหาเก่งกว่าทหาร (หมายนำบอหน้า หน้า 8)
- เวลาศึกสงครามผู้ชายกับผู้หญิงก็ต้องแสดงความกล้ากันคนละอย่าง ผู้ชายกล้าไปรบ
ไปตาย *สุณ* ไม่ทำให้เป็นที่ลำบากแก่ตัวหรือผู้รักใคร่ ทำให้ผู้ที่รักมีแก้ไขไปรบ
(หัวใจนักรบ หน้า 92) *เจ้าตม*
- เมื่อเกิดสงครามกฎหมายก็จะเป็นประโยชน์ปานใด (หัวใจนักรบ หน้า 20) *ในข้อ*
สงคราม
- * - ลูกปืนไม่รู้จักเลือกระหว่างคนที่รบกับไม่ใครบ (หัวใจนักรบ หน้า 21) *ระนองในข้อ*
- ผู้ถืออาวุธยอมเป็นผู้มีอำนาจ (หัวใจนักรบ หน้า 54) *คณ*
- * - การสงครามต้องระวังรอบข้างไว้ใจใครไม่ได้ (หัวใจนักรบ หน้า 69) *สนามในข้อ*

เสือป่า - ลูกเสือ

- คณะเสือป่ามีประโยชน์มาก เป็นเครื่องสอนคนใหญ่จกนึกถึงหน้าที่ถูกผู้ชาย และผู้หญิง
ก็ยังได้รับความเตือนใจ เช่น ไปสมัครเป็นนางพยาบาล (เสียดสะ หน้า 44) *คณ, เสียด*
- จุดประสงค์ของการเป็นเสือป่า คือ เพื่อมีโอกาสฝึกหัดไว้ให้สามารถทำหน้าที่อย่างผู้ชาย
ได้ คือ ป้องกันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ได้ในเวลาที่จำเป็น ส่วนประโยชน์ใน
ปัจจุบัน คือ ได้มีโอกาสคบค้าสมาคมกันในหมู่ข้าราชการทั้งทหาร พลเรือน และตลอดถึง
กหบดี ได้รู้จักใจกันแล้วก็สะดวกในทางการทำงานติดต่อกัน (หัวใจนักรบ หน้า 23)
11200 ๑๐๖๖๖๖๖

- ประโยชน์ของลูกเสือ คือ มีความรู้ดีกว่าเด็กธรรมดาเป็นอันมาก เป็นคนแข็งแรง ว่องไว รู้จักอดทน และเป็นการประพาศิตนให้สมควรที่เป็นลูกผู้ชาย (หัวใจนักรบ หน้า 12)

ชาวต่างชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริและพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับชนต่างชาติในประเทศไทยไว้ในบทละครพูดของพระองค์ทั้งทางตรง คือ แสดงพระราชดำริ และพระราชวินิจฉัยอย่างตรงไปตรงมา และทางอ้อม คือ ผู้อ่านจะรู้สึกได้จากสรรพนามที่ทรงใช้ หรือจากบุคลิกลักษณะที่ทรงระบุไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

ชาวตะวันออก

ชาวตะวันออกที่ทรงระบุไว้ในพระราชนิพนธ์บทละครพูดมีเพียงชาติเดียว คือ ชาวจีน ปนไทย

- [ลูกสาวเจ้าคุณภักดิ์ ฯ] อายุ 24, เคยไปเรียนเมืองนอก, โก้เจียม, เทนร่าเก่ง, ไกร ฯ นี้กว่าคงได้เป็นหม่อมเจ้านาย หรือเป็นเมียข้าราชการชั้นสูง ๆ อะไรสักคนหนึ่ง, แต่โดนนายประเสริฐชิมเสียพักเดียว, เลยต้องไปเป็นเมียเจก (หนังสือ หน้า 16)
- การที่จะหวังให้คนที่คนไทยปนจีนรู้สึกอะไร ๆ เหมือนคนที่เป็นไทยแท้ ๆ นั้นน่าจะเป็นการยากอยู่บาง (หัวใจนักรบ หน้า 15)
- คนชนิคนั้นไว้ใจยากอยู่หน่อย มันพลิกแปลงเปลี่ยนชาติของมันได้ง่ายนัก เข้าพวกไทยเป็นไทย เข้าพวกฝ่ายโน้นก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่งที่เดียว ถ้าเมื่อจะเป็นอะไรก็เป็นเสียอย่างหนึ่งคอยยังชั่ว เมื่ออยากจะเป็นเจกก็เป็นไป นี้ไม่แน่ว่าเป็นอะไร เป็นค่างควายอย่างไรอยู่ คบยาก (หัวใจนักรบ หน้า 91)
- สรรพนามที่ทรงใช้เรียก คือ อ้ายเจก และไทยเก้ (หัวใจนักรบ หน้า 43, 44, 49, 58)

ชาวตะวันตก

พระราชดำริและพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อชาวตะวันตก นั้น แสดงถึงข้อดีและข้อเสีย ดังต่อไปนี้ คือ

- คนไทย [ในสมัยนั้น] ตั้งใจเอาอย่างฝรั่งเป็นที่ตั้ง และส่วนมากจะยกย่องฝรั่ง ไม่ว่าฝรั่งจะอยู่ในสภาพใด หรือประพฤตินอนอย่างไรก็เห็นว่าดีทั้งนั้น "...จะว่าเดี๋ยว ๆ นั้นไม่ได้ เพราะถึงอย่างไร เขาก็เป็นฝรั่ง ถึงเมมาแอกกลางถนนก็เป็นแหวกา ประพฤติคว่ำให้ระยาปานใดก็เป็นแหวกา คนเรานั้นจะเป็นแหวกาฤาเป็นคนสามัญท์ที่ผิวเท่านั้น"

(แถม หน้า 12)

- การยกย่องฝรั่งเป็นความคิดของผู้ที่เป็นคนเห่อ ไม่มีความรู้ (น้อย อินทเสน หน้า 82)
- [นายเรื่องนำร่างแบบเครื่องจักรมาขายให้ นายสน เพราะ] "ผมหมายความว่า จะอุดหนุนคนไทยด้วยกัน แต่เมื่อมาเห็นเช่นนี้แล้ว ก็จำเป็นต้องตกลงไปหาฝรั่งที่เขารู้จักของดีที่เขาไม่คิดลอลวงเอาของเสียเปล่า ไม่คิดโกงยุบโกงยิบ ดีแล้ว ๆ คงได้เห็นกันวันหนึ่ง ก็เหมือนกันไปขายให้ฝรั่งจะได้เอาเงินฝรั่งมาสร้างเรือรบไทย" (มหาตมะ หน้า 43)

ในเรื่องหัวใจนักรบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงระบุว่าการศัตรูเป็นชนชาติใด แต่เมื่อพิจารณาจากคำพูดของตัวละคร เช่น ท่านโกโลเน็ด ท่านกัมปิตัน (หน้า 82) และกิริยาอาการยักษ์ไหล (หน้า 73) ก็พอจะคาดได้ ทั้งยังแสดงถึงความละเอียดละออของผู้ทรงพระราชนิพนธ์ในการแทรกอาการที่ค้างกับของไทยใหญ่คู่กะเนเอาเองด้วยบทบาทของทหารชาติัก พระองค์ไม่ทรงเหยียดหยามแต่ถือว่าทำไปตามหน้าที่ ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ ดังบทสนทนาในหน้า 81

ผู้บังคับการ "ท่านพระ ท่านเห็นหรือไม่ ว่าฉันนี้ถึงแม้เป็นชาติศึกก็จริง แต่ฉันก็เป็นบุคิธรรมได้เหมือนกัน ถึงคนที่อ้างว่าเป็นพวกฉันเองถ้าทำผิดแล้วฉันก็ต้องเอาโทษให้เป็นตัวอย่างหาไม่คนอื่นจะกำเริบ ต่อ ๆ ไปใครจะฆ่ากันฟันกันโดยมีสาเหตุส่วนตัว ก็จะพากันอ้างว่าทำประโยชน์สำหรับพวกฉันจะทำให้ฉันพลอยเสียชื่อด้วยว่าคบโจรให้ช่วยทำสงคราม"

กิริยาอาการที่ทหารต่างชาติแสดงต่อตัวละครฝ่ายดี เช่น แม่แย้ม แม่อุไร ก็เป็น
 อย่างสุภาพ ไม่หยาบคาย จึงสรุปได้ว่าชาวตะวันตกยังมีส่วนคืออยู่บ้าง ผิดกับชาวจีนคนไทย
 ซึ่งมีแต่ขอเสียหาย

เกร็ดธุรกิจ

- ผู้ที่ควรมีทรัพย์สินต้องเป็นผู้ที่รู้จักราคาของทรัพย์สิน ต้องรู้จักว่าทรัพย์สินนี้จะเป็นเครื่องให้
 ความสุขแก่โลกเพียงไร จะทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองใดเพียงไร
 (มหาดมะ หน้า 128)
- ในสมัยโบราณอะไรไม่สำคัญเท่ากำลังกาย ใครมีกำลังมากก็มีอำนาจมาก จะทำอะไร
 ก็ทำได้ มาเดี๋ยวนี้อะไรไม่สำคัญเท่าเงิน ใครมีเงินใหญ่คนนั้นก็มีอำนาจ จะต้อง
 การสิ่งไรก็ได้ทุกอย่าง (มหาดมะ หน้า 54)
- คนยิ่งจนยิ่งทำงานทำยาก (มหาดมะ หน้า 107)

สตรี

- ผู้หญิงใบ้จะเป็นภรรยาที่ดี เพราะจะไม่มี การท้อล่อต้อเถียง (กลแตก หน้า 3)
- ชรรคมคาผู้หญิงต้องการให้มีใคร คนหนึ่งรัก และต้องการรักตอบ (กลแตก หน้า 10)
- หญิงสาวต้องระวังเกียรติคุณให้มาก (กลแตก หน้า 20)
- การหึงส่ออกจะเป็นชรรคมคาของผู้หญิงสาว (กลแตก หน้า 29)
- ถ้าผู้หญิงตั้งใจจะทำอะไรแล้ว ถึงผู้ชายจะห้ามเท่าไร ๆ เขาคงทำจงได้
 (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 7)
- ผู้หญิงสาวอยู่ในเงื้อมมือบิดามารดา ท่านผู้ใหญ่จะว่าอะไรก็ต้องตามใจทุกอย่าง ๑๕/๑๐๔
 จะสอนให้ทุกอย่างไรก็ได้ทุกอย่าง (ความดีมีไชย หน้า 16)
- ผู้หญิงไม่เข้าใจว่าการเสียเวลาทำให้เสียประโยชน์มากเพียงไร (จัดการรับเสด็จ
 หน้า 11)

- ผู้หญิงช่างสังเกต และตีราคาผู้หญิงด้วยกันได้อย่างถูกต้อง (ขวางมาร หน้า 55)
- ผู้หญิงยอมเข้าใจความจริงใจของผู้หญิงด้วยกันได้ดีกว่าผู้ชาย (โหลงฟาง หน้า 28)
- เวลาผู้หญิงอ่านหนังสือ ออกจะพลิกไปคูตจนจบก่อนไม่ได้ (เสียดสะ หน้า 100)
- ผู้หญิงแก่เร็วกว่าผู้ชาย (หนังสือ หน้า 57)
- เกิดมาเป็นหญิงต้องระวังตัวมากที่สุดเพื่อไม่ให้มีราศี (หนังสือ หน้า 88)
- เรา ๆ ผู้หญิงนะอะไร ๆ มันก็ไม่สำคัญเท่าความรัก, เพราะฉะนั้นถ้าเมื่อเกี่ยวข้องกับคนที่เรารักแล้ว อะไร ๆ ก็ยอมเสียดสะไค้หมดค ถึงปากจะพูดไว้แล้วอย่างไร ๆ ก็ตามที, ถ้าความถือของเรามีन्छัดกับความรักรของเราแล้ว คงต้องแพความรักวันยังค่ำ (หมายนำบอหน้า หน้า 95)
- แต่เรา ๆ เคี้ยวนี้ไม่เหมือนผู้หญิงสมัยก่อน เราไค้เล่าเรียนศิขน์, รู้จักใช้สมอง, รู้จักราคาแห่งอิสรภาพ, จำเป็นจะต้องพยายามซัดซิ้นการถูกเป็นทาสของผู้ชาย, จำเป็นต้องทำให้ผู้ชายให้ความยุติธรรมแก่พวกเรา, ถึงแมวว่าจะต้องฝืนใจขมความรัก ก็ต้องยอมเสียดสะเช่นนั้น, สำหรับประโยชน์ของผู้หญิงทั่วไป (หมายนำบอหน้า หน้า 97)
- สิ่งไค้ที่ผู้หญิงไม่เต็มใจให้ คือให้ผู้ชายทำความชอบเท่าไค้ ๆ ก็ไม่ให้ (หมายนำบอหน้า หน้า 147)
- คนไทยไค้โดยมากจะเกลียดหญิงที่กินเหล้า และสูบบุหรี่ (หาโลห์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 หน้า 263)
- ผู้หญิงกลัวความแก่ (หาโลห์ หน้า 8)
- ความงามตาความน่ารัก นานิยม ของหญิงไม่สำคัญอยู่ที่อายุ สำคัญอยู่ที่วาจา ความดีในตัว และความปรนนิบัติวัคตาก็ให้เป็นที่พอใจ (หาโลห์ หน้า 41)
- ใจผู้หญิงสาวไม่แน่นอน (หาโลห์ หน้า 232)

บุรุษ

- ผู้ชายบางคนกลัวผู้หญิงตลอดชีวิต เริ่มด้วยกลัวแม่เมื่อเล็ก ๆ เมื่อมีเมียก็กลัวเมีย แล้ว

มีลูกสาวก็กลัวลูกสาวอีกต่อหนึ่ง (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 10 - 11)

- พรรณาคคนเราที่จะไม่พลาดพลังลงบ้างเลยไม่มี มีแต่พลาดมากกับพลาดน้อย ทุกคน ๆ เมื่อทำความผิดลงไปแล้ว ก็ต้องคิดผิดความชั่วของตน แต่ก็ไม่สามารถจะทำได้ เมื่อทำความผิดไปแล้ว และรู้สึกผิดก็ควรที่สารภาพผิดว่าการที่จะถือพิธีมานะ ควรจะก้มหน้ารับโทษ แล้วจึงคอยตั้งใจประพาศิตนให้ดีต่อไปจึงจะได้ชื่อว่า เป็นคนกล้าแท้ เป็นลูกผู้ชาย ผู้ที่ทำผิดแล้วไม่รับผิดนับว่าเป็นคนฉลาดไม่สมควรที่จะเป็นผู้ชายได้เลย (ความดีมีไชย หน้า 87 - 88)
- สำหรับผู้ชายรูปสมบัติไม่สำคัญนัก คุณสมบัติหรือโภกสมบัติเป็นเครื่องช่วยให้หาเมียได้ง่ายกว่ารูปสมบัติ แต่ถายังมีรูปสมบัติประกอบด้วยยิ่งดี (เสียดสะ หน้า 20)
- ผู้ชายที่เคราะห์ดีที่สุดในโลก คือ ผู้ที่มีคู่ออกอยู่ข้างหนึ่ง เพื่อนรักอยู่ข้างหนึ่ง (เสียดสะ หน้า 136)
- ผู้ชายยอมไม่ทิ้งเพื่อนหรือผู้ใดบังคับบัญชา (หนังสือ หน้า 90)

กรอบครัว

- การที่สามีจะให้เงินและเครื่องอำนวยความสะดวกแก่ภรรยาโดยไม่ให้ความรัก และความเอาใจใส่ยอมเป็นการไม่เพียงพอ (กลแตก หน้า 7)
- การมีภรรยาที่ไม่ถูกใจเหมือนมีตรวนใส่ขา แต่ถ้าได้คนถูกใจจะเป็นที่เย็นใจ เยือกกะมล ชื่นมื่น และอะไร ๆ อย่างอื่น (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 1 - 2)
- ถ้าสามีไม่ประกอบอาชีพ แต่ให้ภรรยาเป็นฝ่ายหาเลี้ยงจะบังคับภรรยาไม่ได้ (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 6)
- การที่สามีภรรยาจะอยู่ด้วยกันได้ และยอมทนระง่ำลำบากก็เพราะรักกัน ความรักเป็นเครื่องจองจำแน่นยิ่งกว่าโซตรวนใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าสิ้นรักแล้วถึงจะสามโซ่คล้องไว้ ผู้หญิงก็คงหนีไปมีผู้อื่นได้ (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 16)
- การแต่งงานกับหญิงที่มีฐานะสูงกว่า ยอมทำให้เกิดปมค้อย เพราะหญิงนั้นจะคอยดูแลชาย สู้แต่งงานกับหญิงในระคับเดียวกันไม่ได้ (น้อย อินทเสน หน้า 63)

- ในการหย่าร้าง ผู้หญิงเสียเปรียบผู้ชาย เพราะนอกจากจะได้รับกฏหมายอาย และมัก จะไม่มีโอกาสแต่งงานใหม่ นอกจากเป็นเมียชู้คราว (บ่วงมาร หน้า 136)
- การมีสามีแก่หรือหนุ่มสำคัญอยู่ที่ตัวผู้หญิงเอง ถ้าผู้หญิงรักถึงจะแก่ก็เท่ากับหนุ่ม ถ้าผู้หญิง ไม่รักแล้วถึงจะหนุ่มก็เท่ากับแก่ (เสียสละ หน้า 5)
- ธรรมดาพ่อต้องอยากให้ลูกสาวแต่งงานกับคนมีทรัพย์, จะได้ไม่เป็นห่วง (เสียสละ หน้า 20)
- การมีภรรยาเป็นของธรรมดาโลก, ไม่เห็นเป็นของน่าอายอะไรเลย (หมายน้ำมือน้ำ หน้า 41)

ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง - ชาย

- ผู้หญิงที่ตกเป็นของชายก่อนการแต่งงานตามประเพณีเป็นฝ่ายเสียเปรียบ (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 11)
- ผู้หญิงโดยมากต้องรักผู้ชายที่เป็นพ่อของลูกคนแรกที่มี (ขนมสมกับน้ำยา หน้า 15)
- ผู้ชายมีความคิดว่าการลักพาเป็นการทำให้ผู้หญิงเสียชื่อ (นอย อินทเสน หน้า 33)
- ผู้หญิงมีความคิดว่าการหนีตามกันมีแต่โทษ คือ ชายหน้า ลดค่าของตน ทำให้ผู้ชายหมด ความเกรงใจ (นอย อินทเสน หน้า 127)
- หญิงและชายไม่ควรอยู่ในที่ลับตาตามลำพัง (โพงพาง หน้า 27)
- ผู้ชายที่ได้ผู้หญิงง่าย ๆ จะตีราคาผู้หญิงต่ำ จะเบื่อเร็วและทิ้งไ้ได้ง่าย (บ่วงมาร หน้า 49)
- ผู้ชายที่ได้ผู้หญิงง่าย ๆ ก็ยอมจะทิ้งง่าย ๆ เป็นความผิดของผู้หญิงที่ทำให้ตัวราคาถูก (พอกไม่ขาว หน้า 12)
- ธรรมดาของผู้ชายหนุ่มโดยมาก ผู้หญิงคนไหนที่จะไ้ยาก ๆ อยู่ข้างน่าปรารถนา เสียจริง แต่ถาพอไ้แล้วก็หมดสนุก ชักจะจืดลง ต้องเที่ยวควานหาใหม่อีก (พอกไม่ขาว หน้า 9)

- ผู้หญิงเสียคนเพราะผู้ชาย โดยที่ผู้ชายที่ได้ไปมิได้เลี้ยงดูให้จริงจัง (ฟอกไม่ขาว หน้า 39)
- ผู้หญิงสาวไม่ควรแสดงความในใจของตนเป็นคำพูดแก่ชายที่ตนรัก (ไม่โกรธ หน้า 11)
- ผู้ชายยิ่งแก่งชิงชอบเมียสาว (เสียสละ หน้า 5)
- ชายอายุมาก ๆ หาหญิงสาวรักได้ก็เป็นเคราะห์ที่ดียิ่งอันหนึ่ง (เสียสละ หน้า 5)
- ธรรมดาชายหนุ่มต้องคอยระแวงอยู่เสมอว่าหญิงสาวพุดดี ๆ กับตัวคงแปลว่าเขาชอบ (เสียสละ หน้า 12)
- การหาตุ๊กเหมือนการสู้ศึก, คือ คนที่สุจริตต้องสงวนศักดิ์, ต้องไม่ไขว่บาย หรือเอาเปรียบอย่างที่ตนเองจะตองรู้สึกละอายใจ (เสียสละ หน้า 30)
- ผู้ชายอาจจะชอบผู้หญิงที่แก่กว่าตน แต่ไม่มีใครอยากให้ใครทราบเรื่องอายุที่แตกต่างกันนั้น (เสียสละ หน้า 63)
- ความสงสารอาจจะพาใจให้กลายเป็นรักไปได้ (หนังสือ หน้า 87)
- การที่ผู้หญิงสาวจะไปบ้านชายหนุ่มเป็นความประพฤติน่าไม่สมควร (หมายน้ำมือน้ำ หน้า 144)
- เป็นธรรมดาชายที่รักหญิงต้องมีความหึงอยู่บ้าง (หาโล่ห์ หน้า 162)

ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน

- สหายถึงจะสนิทปานใดก็ไม่เสมอญาติได้ (กลแตก หน้า 16)
- คนที่ประทุษร้ายต่อมิตรผู้ซื่อตรง นับว่าเป็นคนเลวที่สุด (แกแค้น หน้า 40)
- หน้าที่ของมิตร คือ ไม่ก่อเหตุร้ายคาญให้แก่ผู้เป็นมิตร (โพงพาง หน้า 15)
- การคบเพื่อนชั่วลาคอาจพาให้คนชั่วลาคไปด้วย (หนังสือ หน้า 91)

หน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ

ประชาชน

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณต่อพลกนิกรของพระองค์มาก สมควรที่จะถวายความจงรักภักดี และจงมีใจรักชาติอย่าเสื่อมถอย ทั้งตั้งใจว่าจะรักความเป็นไทย ควรัรักชาติเหมือนรักตนเอง ใครชมแห่งชาติต้องเจ็บแค้นเหมือนชมแห่งชาติตนเองฉะนั้น (ความดีมีไชย หน้า 110)
- กฎหมายเป็นสิ่งที่ควรนับถือยำเกรง (หมิ่นประมาทศาล หน้า 5)

ผู้พิพากษา

- ผู้พิพากษาเป็นผู้ถือถ้อในระเบียบจนไม่รู้จักใช้วิจารณ์ฎาถของตน เชื้อก้อพยานที่มีน้ำหนักมากกว่าขอเท็จจริง (บวงมาร หน้า 38)

ข้าราชการ

- ข้าราชการเป็นผู้ที่ไม่มีโอกาสใจความคิถน่อกกฏลัษณะปกครอง (บวงมาร หน้า 39)
- ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำเป็นต้องรักษาเกียรติยศและชื่อเสียง และทำตัวอย่างอันดีให้แก่ผู้นอยในบังคับบัญชา (บวงมาร หน้า 52)
- ข้าราชการผู้ใหญ่ชอบรับผู้ที่ถูกไล่ออกจากที่อื่น เพราะรู้สึกเป็นเกียรติยศในการที่มีคนหนีรอนไปพึ่งโพธิสมภาร (หมายน่าบอหนา หน้า 16)
- ผู้ที่หวังทำราชการยังยืนต้องเป็นคนมีหลักฐาถ และหลักฐาถที่สำคัญที่สุดก็คือทางครอบครัว, ต้องมีภรรยาออกหน่าออกตาไค้ (หมายน่าบอหนา หน้า 74)

บิดา - มารดา

- การจักให้ลูกสาวไค้แต่งงานเป็นหน่าที่ของพ่อ (กลแตก หน้า 11)
- ขรรวมคามารดาต้องตั้งตัวเป็นปฐมาจารย์ของบุตร แลหะต้องประพฤติคนให้สมควรเป็นทีไค้คารพบูชาของบุตร (หาโลให้ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 หน้า 271, ครั้งที่ 2 หน้า 122)

บุตร

- ลูกไม่มีหน้าที่สอนพ่อ (โง่งพวง หน้า 28)

ข้อคิดเห็นโดยทั่วไป

- การอะไร ๆ ที่สำคัญในชีวิตของคนเรา เมื่อตกลงใจกระทำลงไปแล้วก็ย่อมจะมีความรู้สึกตกใจอยู่บ้างเป็นธรรมดา เพราะไม่ว่าคนอื่น ๆ เขาจะสังเกตเห็นเหตุผลเพียงพอหรือไม่ (กลแตก หน้า 49)
- เป็นธรรมดาโลก ใครยิ่งเพื่องปล้ำยิ่งมีคนชอบช่วยกระทัม (กลแตก หน้า 90)
- ภาษิตที่ว่า อยู่ในเมืองตาหลิวก็คองหลิวตาตามเป็นประโยชน์สำหรับแกตัว เมื่ออยากจะทำอะไรก็ทำไปเรื่อย ๆ ไม่คิด (แกแค้น หน้า 14)
- คนสมองใหม่มีธรรมะสำคัญว่า "ความรักอันใดเสมอด้วยตนเองไม่มี" ไม่ต้องนึกถึงใครนอกจากตัวเองไม่ต้องซื้อต่อใครนอกจากตัวเอง (แกแค้น หน้า 29)
- คนที่จะทำความผิดทำไปไคด้วยเหตุหลายประการ คือ โลกเห็นแก่เงิน และเพราะหลงรักผู้หญิง (ความคิมิไชย หน้า 13)
- ในรอยานพันคนคงจะต้องมีคนไม่กี่คนอยู่มั่งเป็นแน่ (ความคิมิไชย หน้า 18)
- คนพูดปดมักจะไม่ใครสำเร็จตามประสงค์ (ความคิมิไชย หน้า 69)
- การสืบเรื่องใดต้องจับใหม่มันคั้นให้ตาย ถ้าทำไปอย่างหลวม ๆ และคนที่ไม่มีความคิดต้องรับโทษแล้วก็จะเสียความยุติธรรม (ความคิมิไชย หน้า 75)
- ปีนพมก็จะให้โทษแก่ผู้ที่ไม่ดี อาจจะโค่นตัวเอง ลูกเมีย และผู้อื่น ก็ล้วนแต่เป็นโทษแก่ตนทั้งนั้น (ความคิมิไชย หน้า 106)
- ของที่เสียไปแล้ว แม้จะลงโทษผู้ทำก็ไม่ทำให้ของกลับดีขึ้นมาได้ การระวางไม่ให้ทำผิดแต่แรกจึงดีที่สุด (จัดการรับเสด็จ หน้า 28)
- ถ้าโลกอยู่ในระเบียบเคร่งครัดจะไม่สนุก การเล่นอะไรแฉ่ง ๆ ทำให้มัน ("เจ้าขา, สารวิค!" หน้า 7)

- การที่จะทำงานให้ได้รับผลสำเร็จควรจะทำไปอย่างใจเย็น และด้วยความพยายามเพียงพอ (ฉวยอำนาจ หน้า 243)
- นิสัยของวิญญูชนหากว่าได้คิด หรือทำอะไรผิดไปแล้ว เมื่อรู้สึกก็ตองยอมเปลี่ยนความคิด (ฉวยอำนาจ หน้า 243)
- สติปัญญาหรืออะไรทั้งนั้นมันยากที่จะชนะความหลง ถ้าเมื่อกามะตัตตาเป็นเชื้อเพลิงอยู่แล้ว ความโง่เขลานั้นในไม่ช้าก็ตองบันดลาลให้มีความมืดมัว จนแม้จักปราชัญญ์เหมือนคนตาบอด (บวงมาร หน้า 30)
- บุคคลยอมไม่เร่งคัดสินว่าใครมีความประพฤติไม่ดี จนกว่าได้ทราบความแน่นอนว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว (โทองพาง หน้า 7)
- [การที่ไม่รู้จักเห็นอ่อนนั้นเพราะ] "กุเล็กนิกถึงตัวกูเสียแล้ว กูเห็นรักเจเนเสียแล้วว้า สิ่งใด ๆ ทั้งปวงเป็นอนัตตาใจตัวใครคนอะไร กูถือจิตเป็นสิ่งสำคัญกว่าอย่างอื่น จิตกูเป็นใหญ่บังคับกายของกูให้เป็นไปตามที่จิตประสงค์ทุกประการ จิตของนิงยังอ่อนแอ เพราะนิงไม่เคยพยายามที่จะทรมาณจิต จิตจึงไม่ได้เป็นเจ้าของ..." (มหาตมะ หน้า 64)
- ใจคนจะผูกไว้ได้ก็แต่ด้วยความรักและความเมตตา การจะผูกใจด้วยอำนาจอย่างเดียว นั้นไม่ยู่นแ่น (มหาตมะ หน้า 106)
- คนโดยมากมักนิยมในรูปอยู่มาก ถ้าให้ภายนอกสุกใสอยู่แล้ว ถึงภายในจะเป็นโทองบ้างก็ไม่มีใครถือ (มหาตมะ หน้า 107)
- คนโดยมากศูรูปมากกว่าศูใจ นิยมในเครื่องประดับประดับภายนอกมากกว่าสติปัญญาและความสามารถซึ่งเป็นเครื่องประดับภายใน (มหาตมะ หน้า 107)
- สิ่งใดที่แล้วไปแล้วก็อย่าเก็บมานึกอีก นิกแต่ที่จะระวังการภายหน้าดีกว่า (มหาตมะ หน้า 154)
- การบวชเรียนจะช่วยให้เป็นคนมีอารมณ์หนักแน่น รู้จักสกัดกอดศูใจได้ (ไม่โกรช หน้า 10)

- คนชื้อต้องแพเปรียบคนฉลาดแกมโกงเสมอ (หนังสือ หน้า 83)
- ความซื่อเป็นของสำคัญกว่าอื่น (หมายนํ้าบอหน้า หน้า 11)
- คนเราโดยมากชอบถูกหลอก (หมายนํ้าบอหน้า หน้า 8)
- การนินทาคนเกือบ ๆ จะต่อหน้า ถือกันว่าเป็นเครื่องแสดงอิสรภาพ (หมายนํ้าบอหน้า หน้า 15)
- ความเท็จอาจจะชนะความจริงได้เพียงชั่วคราว แต่ในที่สุดความจริงต้องชนะ (หมายนํ้าบอหน้า หน้า 122)
- สิ่งไรก็ไม่สำคัญเท่าความสัจ (หมายนํ้าบอหน้า หน้า 125)
- การที่ผู้ใหญ่จะห้ามเด็กให้ละเว้นการกระทำใด ๆ ควรมีเหตุผลเพียงพอ (หัวใจนักรบ หน้า 7)
- เป็นธรรมดาของผู้ใหญ่ต้องใช้คนต่างหูต่างตา (หัวใจนักรบ หน้า 18)
- ผู้ที่เอาความไม่จริงไปพுகใส่ความเล่น ยิ่งพุกไปมันก็ยิ่งเสียแก่ผู้พุกเอง (หาโล่ห์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 หน้า 267, ครั้งที่สอง หน้า 121)
- ปากคนห้ามขาก ใครอยากจะพุกอะไรก็พุก (หาโล่ห์ หน้า 13)
- คนที่ล้อเลียนกัน คือ คนที่ชอบพอกัน (หาโล่ห์ หน้า 155)
- ไม่ควรดื่มสุราในขณะที่อากาศร้อน (เห็นแก่ลูก หน้า 17)

จากข้อคิดเห็นที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์บทละครพุดรายแก้วภาษาไทย ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จากจินตนาการของพระองค์เอง รวม 21 เรื่อง ดังรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ทั้งพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์ ทำให้ผู้อ่านสามารถทราบทั้งพระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์ และสภาพการณ์ในรัชสมัยของพระองค์ได้เป็นอย่างดี พระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์หลายประการ เป็นความจริงที่ยืนยันมาจนถึงปัจจุบัน คนในสมัยปัจจุบันนี้ยังเห็นสภาพการณ์เช่นนั้น ในสังคมของเขา และยังมีข้อคิดเห็นในพระราชนิพนธ์มาปฏิบัติได้ นับได้ว่าพระบาทสมเด็จพระ-

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาญาณ และพระวิจรรณญาณอย่างลึกซึ้ง และกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงประสบความสำเร็จในการใช้บทละครของพระองค์สั่งสอนประชาชน¹ ไม่เพียงแต่ในรัชสมัยของพระองค์ หากแต่ถึงในสมัยปัจจุบันด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สัมภาษณ์พระ มหามานตรีศรีอรรถกฤษ์สมุห (ฉัตร โสติกเสถียร) 29 พฤศจิกายน